ONS MARKENBOEK

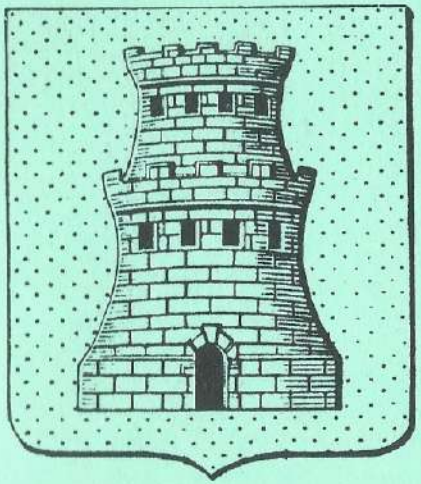

Gorssel, april 1985
3e Jaargang, No. 2

ONS MARKENBOEK
is een uitgave van de Oudheidkundige Vereniging
De Elf Marken in de gemeente Gorssel.

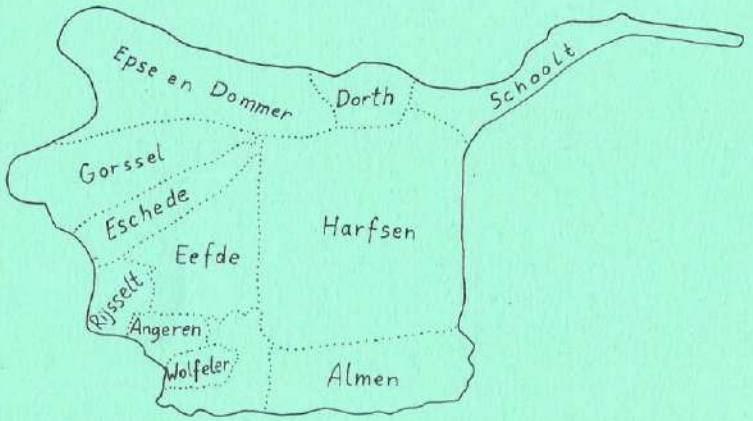

Deze vereniging werd opgericht op 27 september 1983, en heeft ten doel "de beoefening van de geschiedenis in het algemeen en in het bijzonder die van de gemeente Gorssel, waaronder mede wordt begrepen het grondgebied van de gehele, huidige en vroegere, burgerlijke gemeente Gorssel".

Het bestuur wordt gevormd door de leden:

Voorzitter:	H.J.Jansen, Bargeweg 16, Eefde (tel. 05750-40785)
Secretaris:	N.van Wijk, Hassinklaan 29, Epse (tel. 05759-1394)
Penningmeester:	J.Bakker, Laakweg 6, Almen (tel. 05751-620)
Leden:	J.P.Dijksman, Blauwedijk 10, Almen
	A.Hoekstra, Pikeursbaan 5, Gorssel
	W.v.d.Kamp, Lochemseweg 38, Epse
	Mw.J.W.Lubberding-Braakman, Lochemseweg 147, Harfsen
	J.Nijenhuis,Zutphenseweg 164, Eefde
	A.M.de Ruiter, Joppelaan 14 Gorssel

O N S M A R K E N B O E K

3de Jaargang No. 2, april 1985

In verband met de bevrijding van de Gemeente Gorssel in de eerste 7 dagen van april 1945 is dit april-nummer van Ons Markenboek geheel aan de oorlog en de bevrijding gewijd. Een aantal leden hebben hierin hun ervaringen weergegeven.

INHOUD

	blz.
Na de bevrijding. door J.C. Bloem	2
Oorlogsherinneringen. door W.R. Muller	3/9
Bezetting en bevrijding van Epse. door N. van Wijk	10/26
Gorssel in oorlogstijd. door H.J. Jansen	27/80
Spannende dagen. door W.R. Muller	81/87
De bevrijding van de Harfsense Enk. door L.W. Groot Koerkamp	88/91
Startbaan van wonderwapen werd gestolen. "Bibbergeld" voor havenarbeiders. door Willy H. Heitling	92/94
De bevrijding van Gorssel. door J. de Graaf	95/96

NA DE BEVRIJDING

I
Schoon en stralend is, gelijk toen, het voorjaar,
Koud des morgens, maar als de dagen verder
Opengaan, is de eeuwige lucht een wonder
Voor de geredden.

In 't doorzichtig waas over al de brake
Landen ploegen weder de trage paarden
Als altijd, wijl nog de nabije verten
Dreunen van oorlog.

Dit beleefd te hebben, dit heellijfs uit te
Mogen spreken, ieder ontwaken weer te
Weten: heen is, en nu voorgoed, de welhaast
Duldloze knechtschap-

Waard is het, vijf jaren gesmacht te hebben,
Nu opstandig, dan weer gelaten, en niet
Eén van de ongeborenen zal de vrijheid
Ooit zo beseffen.

II
Regelmaat der kerende getijden!
Wat is 't hart, dat het ooit heeft gevreesd,
Schoon het wist, dat lente 't kwam bevrijden,
Stralend als zij altijd is geweest.

Alomtegenwoordig, onverstoorbaar
Is het leven, dat den dood ontbloeit,
En de kleinste klacht schijnt nauwlijks oorbaar,
Waar de rogge om de ruïnes groeit.

J.C. Bloem
uit: Sintels
's-Gravenhage 1945.

OORLOGSHERINNERINGEN

W.R. Muller

Mr. B. van 't Hoff, die tijdens de 2de wereldoorlog Gemeente Archivaris van Deventer was, heeft een dagboek bijgehouden tijdens de oorlogsjaren, dat na zijn overlijden in handen kwam van zijn dochter. Hij schrijft bij dit dagboek: "Sinds Mei 1940 heb ik in mijn agenda's steeds indrukken van de gebeurtenissen in mijn omgeving kort neergeschreven. Hierbij valt de nadruk op wat ikzelf heb meegemaakt of heb vernomen; terzijde gelaten zijn de oorlogsgebeurtenissen van de fronten en op het diplomatieke terrein. Slechts is zoo nu en dan van een belangrijke gebeurtenis, die direct grote indruk maakte, melding gemaakt."

De heer van 't Hoff woonde in Deventer en had een moeder wonende in Joppe, die hij vaak opzocht. Wij hebben zijn (uitgetypte) dagboek over de periode September 1944 - Maart 1945 ter inzage gekregen. Hij vertelt daarin o.m. over gebeurtenissen in Gorssel, Joppe en Epse, die hijzelf meemaakte of van anderen hoorde.

Wij hebben toestemming gekregen uit dit dagboek in Ons Markenboek relevante stukken over te nemen, hetgeen wij hieronder hebben gedaan. Daarbij hebben wij zijn text onveranderd gelaten en zinsgedeelten weggelaten, die voor ons niet interessant leken. Wij voegen hieraan toe dat de heer van 't Hoff in zijn dagboek op knappe wijze de sfeer in die laatste oorlogsmaanden heeft weergegeven.

Zo. 3-9-1944 - Ik ga 's middags met een zware koffer naar Gorsel. Terug met de tram. Onderweg blijft de tram o.a. bij de Pessink staan. Er blijkt bij Zutphen

en Deventer luchtalarm te zijn .....

Ma. 4/9 - Charleroy, Namen en Mons bevrijd. 's Ochtends 10 uur bericht dat ook Brussel bevrijd is. 's Avonds gaan geruchten dat ook Maastricht, Bergen op Zoom, Roermond, 's Hertogenbosch, Tilburg, Helmond en Venlo bevrijd zouden zijn.

Zo. 17/9 - 's Avonds laat bericht dat Ned. regeering spoorwegstaking heeft gelast.

Do. 21/9 - Op 't eind van den namiddag wandel ik naar Gorsel over de Snipperling. In Gorsel is burgemeester verdwenen en eveneens de bevolkingsadministratie uit de kluis van het Gemeente-huis.

Vr. 22/9 - Op tel. bericht dat alles veilig is wandel ik 's ochtends terug naar Deventer. In afgeloopen nacht in Gorsel hoorde ik om 2 uur een zware knal. Men vertelde mij, dat sabotage op spoordijk was gepleegd.

Ma. 25/9 - In Gorsel zijn 20 personen in gijzeling genomen en 7 gefusilleerd (onder wie mr. Mazel). Er zullen nog meer slachtoffers vallen, indien er niet spoedig genoeg mannen zich voor het graven melden .....

Ma. 16/10 - ..... Verder hoor ik over een overval van de Landwacht op een boerderij van Slagman in Gorsel, waar velen gearresteerd zijn, waarna de boerderij in brand gestoken is. Inderdaad zag ik Zaterdag j.l. naar Gorsel fietsend een groep landwachters een groot aantal vee voortdrijven, die blijkbaar van die boerderij afkomstig waren.

Wo. 18/10 - 's Ochtends zijn er wel even vliegtuigen. Het is nogal bewolkt, zoodat ik besluit per fiets naar Zutphen te gaan. Daar zie ik onderweg in Eefde al huizen door bommen beschadigd .....

Di. 24/10 - 's Ochtends 8.30 zie ik eenige geall. vliegtuigen, die komen kijken. Het is een heldere dag ..... Verder vallen er bommen bij Eefde (Twente-Rijn-kanaal).

Zo. 5/11 - In de afgeloopen nacht schijnt een bom in Gorsel gevallen te zijn. Men weet echter niet waar.

Do. 30/11 - 's Ochtends telefonische mededeling ..... dat in de afgeloopen nacht bommen op het station Gorsel zijn gevallen. Ik ga 's ochtends dadelijk per fiets naar Gorsel. Het blijkt dat omstreeks middernacht (het was heldere maan) een vliegtuig gecirkeld heeft en bommen heeft laten vallen op stilstaande trein in station Gorsel. De trein geraakt, het station erg beschadigd en ook glasschade op het Heihuis, het Riethofje en Octavo. De schade op het Riethofje blijkt onherstelbaar te zijn .....

Vr. 1/12 - Omstreeks 9.30 v.m. gerommel van overvliegende V.1 of V.2 (later bleek V.2 te zijn). Er is niets te zien, het is bewolkt. Bij de Eikenboom bij station Gorsel stonden gisteren borden van streng verboden toegang militair terrein enz. Zouden daar ook weer startbanen komen? Omstreeks 11 uur en 2 uur n.m. weer gerommel (later blijkt V.2). In den namiddag naar Gorsel met boterhammen mede. In de verte horen wij gebombardeer, wij veronderstellen artillerievuur bij Arnhem. Ook 's avonds is het onrustig in de lucht, telkens hoort men geluiden alsof in de verte gebombardeerd wordt .....

Zo. 17/12 - ..... In den namiddag later met D. per fiets naar Gorsel. Daar twee dames uit Utrecht om te fourageren. Voorts komen er 7 D. soldaten die een verwarmd vertrek wenschen te betrekken. De voor-

kamer wordt hun ingeruimd. Zij vertrekken niet, zoals zij aankondigden, om 8 uur 's avonds, maar pas om 1 uur 's nachts, gedragen zich overigens netjes. Anders op Octavo, waar na vertrek van de D. ook de volgende dag konijnen, scheergerei en handdoeken e.d.verdwenen bleken te zijn.

Wo. 20/12 - ..... op deze dag op de fiets naar Joppe. Wij hadden n.l. .... bericht gekregen dat de avond tevoren Moeder weer glasschade had gehad door een mislukte V.1. Het bleek dat het huis nu nog wel bewoonbaar was, maar de schade kon elk ogenblik grooter worden. Bij Dr. Gooszen is de glasschade reeds nu zoo groot, dat zij uit hun huis moeten. Zij hebben van Dikkers een huisje ter beschikking gekregen en vragen of mijn Moeder met hen mede daar voorloopig wil gaan wonen. Daartoe wordt besloten.

Di. 23/1/1945 - Nogal onrustig in de lucht.

Do. 25/1 - Vorst en sneeuw.

Za. 27/1 - Vorst nu wat minder fel. Soms horen wij in de verte geluid van V.1 (in Joppe?). Ook wel eens het rommelend geluid van de V.2. Langs de wegen gaan veel menschen, die fourageren en hout halen. Er wordt veel koude geleden en honger, vooral in het westen des lands.

Ma. 29/1 - Mooi winterweer in de sneeuw (maar droevige optocht van hout-halende menschen, die overal aan het kappen waren). Wij zien telkens in Z. richting geall. jagers, die ook duiken. Later vernemen wij, dat bommen gegooid zijn bij station Gorsel o.a. bij R.K. pastorie en bij Vleming.

Do. 1/2 - In deze dagen hooren wij een enkele maal V.1, maar wel blijft de V.1 in Joppe in werking .....

Za. 3/2 - D en Netje gaan 's middags op fiets naar Joppe naar te Winkel en naar Moeder. Ik ga per fiets naar Zutphen. Het is onrustig in de lucht, geall. vliegtuigen en afweer is voortdurend in werking. Voorbij Gorsel hoor en zie ik ook weer V.1's, die van Joppe komen.... Toen ik Eefde voorbij was zag ik een V.1 aankomen nederwaarts gericht. Het ding plofte neer vlak bij de spoordijk. Er kwam een groote rookpluim (ik was voorzichtigheidshalve in een "Deckungsloch" geschoten) .....

Wo. 14/2 - ..... Deze dagen werden in Gorsel Octavo, Huis te Werken en Ravensweerd gevorderd.

Zo. 25/2 - ..... In Gorsel weer veel huizen gevorderd, o.a. moet Nico Kluwer Jolijt ontruimen.

Wo. 28/2 - ..... Vandaag is het bewolkt. Toch veel storingsvliegtuigen die soms mitrailleren. Ook soms afweer-geschiet. Men vertelt mij, dat een tram met arbeiders tusschen Epse en Deventer vanuit de lucht is beschoten.

Ma. 5/3 - Er zijn bommen gegooid bij of op spoorweg in Epse bij Adelaarsnest. Er wordt, vooral 's nachts, veel overgevlogen.

Zo. 18/3 ..... Ik ga ca. 2.30 per fiets naar Joppe .... Op de terugweg omstreeks 6 uur zijnde bij de molen in Epse op het open stuk tusschen Buitenkamp en Pessink zie ik vliegtuigen niet ver af duiken. Er worden bommen gegooid en er wordt gemitrailleerd, zoodat ik me maar op de grond laat vallen en vervolgens een winkeltje (drogisterij) invlucht, waar ik gastvrij in de kelder wordt ontvangen. Buiten gekomen zien wij rookwolken in de richting Ravensweerd en dorp Gorsel. Ik ga verder

naar Pessink en vandaar terug in de richting dorp Gorsel om te zien wat gebeurd is. Daar begint hetzelfde weer opnieuw. Vliegtuigen duiken en bommen vallen. Ik berg mij in "Deckungsloch" aan kant van de weg. Het duurt nu langer dan eerst. Na afloop zie ik huis bij Ravensweerd in brand staan .....
..... Op deze dag is veel in de omgeving gebeurd. In Gorsel werden vernietigd N.H. pastorie, school en nog een huis in het dorp, bij de Ravensweerd villa (met rieten dak) van Meelis. Ravensweerd had ook 4 voltreffers gehad en is na eenige dagen omgehaald.

In een brief naar iemand in Groningen schrijft de Heer van 't Hoff nog iets uitvoeriger over de gebeurtenissen van 18/3. Wij halen hieruit aan:

..... kerk (in Gorsel) erg beschadigd (er was een D. zendinstallatie in de kerk), Krakestein (waar vroeger Hr. Mazel woonde, die in Sept. j.l. als gijzelaar werd terechtgesteld) vernield en nog meer schade er om heen ..... Woensdag 21/3 werd op dezelfde wijze in Epse gebombardeerd. Hassink volkomen vernield, school in Epse zwaar beschadigd, veel bomen rondom Buitenkamp en nog enige villas verwoest.

Op 4 April schrijft hij aan dezelfde persoon:

De geallieerden zijn sinds eenige dagen zeer dichtbij. Volgens de laatste berichten bruggehoofden bij Goor en Almen, dus nu ook ten N. van het Twente Rijnkanaal. In de nacht v. Maandag op Dinsdag is

Zutphen door artillerie beschoten. Er kwamen ook in Gorsel enige granaten terecht. Voorzover ik hoorde weinig schade en slachtoffers.

Wij vonden nog in een brief van hem van 14 Mei vermeld:

Eerst waren er twee bruggehoofden over het Twente Rijnkanaal, één bij Almen, zodat de Canadezen toen in Harfsen kwamen en Vrijdag 6 April ook Gorsel en zelfs Epse bevrijd werden.

Dit is het einde van de opgetekende oorlogsherinneringen van de Heer van 't Hoff.

BEZETTING EN BEVRIJDING VAN EPSE

N. van Wijk

Uit de toespraak van 28 november 1941 van H.M. Koningin Wilhelmina citeren we het volgende: "Geen volk verkiest zich aan een bewind te onderwerpen, dat van zijn bestaan een "hel" maakt en ieder uur van Uw leven werkt gij voor ons gemeenschappelijke, grote doel, door Uw zelfbeheersing, door Uw nimmer verslappend, taai, lijdelijk verzet" en uit de toespraak van 21 februari 1942: "maar ik weet, dat gij eensgezind en vastberaden, met alle rijksgenoten, door de duisternis van het ogenblik, de door ons allen gewenste toekomst ziet dagen". Op genoemde datum was deze toekomst nog verre, maar gedurende de bezettingstijd toonden de inwoners van onze, soms door het oorlogsgeweld zwaar getroffen gemeente een grote lotsverbondenheid, standvastigheid en vastberadenheid. Gedurende vijf lange jaren werd in alle opzichten een menslievendheid en hulpvaardigheid ten aanzien van de medemens getoond.

Laten we in grote lijnen de bezettingsjaren, zoals ze werden beleefd door de Epsenaren, de revue laten passeren. We maken hierbij een dankbaar gebruik van aantekeningen, gemaakt door de heer J.B. Lokman, destijds wonende op "Nooit Gedacht" aan de Olthoflaan.

Aan het aantal, door hem genoteerde, door bombardementen en gevechtshandelingen gesprongen ruiten in zijn woning, kan men de ernst van deze handelingen aflezen. Rond 10 mei 1940 en februari tot en met begin april 1945 waren de gevechten in en rond Epse op z'n ergst.

De meidagen van 1940 kenmerkten zich door de evacuatie van de Epsenaren, wonend tussen Deventerweg en de IJssel. Het eerste oorlogsslachtoffer viel in Epse op 11 mei. J. Wijnbergen werd in een weiland langs de IJssel door een schot dodelijk getroffen.

Ontploffingen van opgeblazen bruggen, motorgeronk op de wegen en het geluid van overtrekkende vliegtuigen is verder alles wat men van de oorlog merkt. De hulp van Fransen en Britten, waarover veel wordt gesproken, blijft uit. Verslagenheid heerst bij het vertrek van Koningin Wilhelmina naar Engeland en met een zekere ontzetting ervaart men het bekendmaken van de capitulatie door generaal Winkelman.

In de tweede helft van mei keren vele militairen terug, van anderen hoort men niets. Ze zijn of in krijgsgevangenschap naar Duitsland gevoerd of gesneuveld. Martelende onzekerheid bij de familieleden. Begin juni lijkt alles weer normaal. Wel komen nu alle levensmiddelen op de bon en vorderen de Duitsers benzine, dus er rijden al spoedig geen particuliere auto's meer. Alles gaat nu met openbaar vervoer of met paard en wagen. De zogenaamde kleedwagens worden tevoorschijn gehaald om dienst te doen bij trouwerijen. De eerste krijgsgevangen gemaakte militairen komen weer thuis. In augustus/september bombardeert de R.A.F. enkele malen doelen in Deventer, o.a. de vlakbij gelegen meelfabriek van v.d. Lande. In de eerste helft van september worden de verduisteringsvoorschriften van kracht. Ondanks allerlei scherper wordende voorschriften en bepalingen verliest men gelukkig het gevoel voor humor niet. Aan een in ondertrouw zijnd Epser bruidspaar wordt gezegd, dat

ze in de komende tijd niet zullen kunnen trouwen. Op de vraag "Waarom niet" werd ten gemeentehuize geantwoord: "Hitler heeft voorlopig alle huwelijksbootjes nodig voor het vervoer van zijn horden naar Engeland". Op 16 november vond landbouwer Leerkes op het erf van zijn boerderij "Holterman" een pot met ± 200 zilverstukken in de grond. Ze waren uit het jaar 1576, een jaartal dus uit de 80-jarige oorlog. Hierdoor kwamen de gesprekken over de oorlogshandelingen even op de achtergrond.

In januari en februari 1941 werd de spoorlijn Deventer-Zutphen regelmatig gebombardeerd. De Duitsers hebben alle spoorwegwagons nodig voor het vervoer van allerlei goederen o.a. levensmiddelen naar de Heimat en retour komt dan allerlei oorlogsmateriaal richting Noordzeekust. In juli moet men alle metalen voorwerpen inleveren. Evenals in de rest van het land maakt men hiervoor in Epse geen haast. Eind juli begint de Jodenvervolging. In Deventer vernielen N.S.B.'ers de synagoge en in openbare gelegenheden verschijnen borden met het opschrift "Joden niet gewenst".

Op alle mogelijke manieren saboteren de boeren de oogstwerkzaamheden. Dorsmachines worden onklaar gemaakt en reeds geregistreerde en door de bezetters gevorderde granen verdwijnen spoorloos. Burgers worden opgeroepen om bewakingsdiensten te verrichten bij dorsmachines en coöperaties. Er zijn nu ook al geen fietsbanden meer te koop en nieuw aangeschafte kledingstukken zijn van zeer inferieure kwaliteit. Men probeert op alle mogelijke manieren de genomen maatregelen te saboteren. Graanvoorraden worden aangelegd en

bij nacht en ontij worden per fiets of kruiwagen halve varkens gesmokkeld. Verder zijn "diefstallen" op boerderijen schering en inslag. In het begin van 1942 zet zich dit alles voort en hoe minder men op de aangewezen distributiebonnen kan kopen, des te meer wordt er "gestolen". Daar de maand februari zeer koud is, worden er in de Epser bossen nogal wat bomen gezaagd, want ook de steenkolen worden minimaal toegewezen. Een houtverkoop bij de "Drie Kieviten" is zo druk bezocht, dat de kopers in volgorde van aankomst van nummers worden voorzien en op afroep slechts een zeer kleine hoeveelheid kunnen kopen.

De nachtelijke bombardementen door geallieerde vliegtuigen worden intensiever. In Epse blijft men voor bominslagen gespaard. In juni wordt in de school ingebroken. Doel: de ook steeds schaarser wordende schoonmaakmiddelen. Steeds meer Deventernaren komen naar de boerderijen om hun voedselrantsoenen aan te vullen. De Epser boeren geven hun volle medewerking. De bezetters schijnen nu ook fietsen nodig te hebben, want het vorderen van deze tweewielers komt in volle gang. Alleen zij die voor hun werk het rijwiel nodig hebben kunnen hiervoor op het Gemeentehuis een bewijs halen. In Gorssel is er voor ieder die zich meldt zo'n papiertje. Maar ook de illegale drukpers houdt zich bezig met dit soort drukwerk.

Op 10 augustus stort er, na een luchtgevecht, langs de Oude Larenseweg een brandend vliegtuig neer. De inzittenden komen allen om het leven. Bij de Zessprong vallen op deze dag brandbommen.

Op 11 oktober worden 's nachts in Epse elf Joden opgehaald. Jonge mannen worden uit fabrieken en werkplaatsen ge-

haald en naar Duitsland gevoerd om daar te werk gesteld te worden. Veldwachter Volkerink wordt opgehaald en via Schalkhaar naar Arnhem gebracht in verband met het ontsnappen van de gearresteerde Joden. Reizen per trein wordt gevaarlijk. De treinen worden vanuit geallieerde jagers beschoten. Alle mannen van 18 tot 45 jaar moeten zich melden voor tewerkstelling in Duitsland. Na 2 maanden arrest komt veldwachter Volkerink gelukkig weer thuis.

Op 11 januari 1943 zijn na de kerkdienst te Joppe alle fietsen verdwenen.

Op 14 april is de brug over de IJssel bij Deventer weer geopend. De algehele toestand wordt ook in Epse steeds slechter. Vele dingen zoals b.v. schoenen en klompen zijn zeer schaars of zelfs niet meer te koop. De zwarte handel tiert steeds weliger. Op 29 april komt het bericht dat alle voormalige militairen weer in krijgsgevangenschap naar Duitsland zullen worden gevoerd. Hierop volgt een staking in de meeste fabrieken en bedrijven. De melkrijders uit Epse komen met de nog volle bussen bij de boeren terug. (Prettig voor zelf karnende burgers.) De avondklok wordt ingesteld. Op 13 mei komt de afkondiging dat iedereen, behalve N.S.B.'ers, z'n radiotoestel moet inleveren. De zolder van het Gemeentehuis werd de opslagplaats. Toch was de B.B.C. overal nog wel te beluisteren. Omdat op 16 mei Engelse bommenwerpers stuwdammen in het Ruhrgebied over een grote lengte hebben vernield, stijgt het Rijn- en dus ook het IJsselwater snel. Honderd Epsenaren worden opgeroepen voor dijkbewaking. Alles liep voor ons goed af, maar aan het Ruhrgebied werd een enorme slag toegebracht. Het aantal overtrekkende geallieerde vliegtuigen wordt, vooral 's nachts, steeds groter en

de hoop in de harten der Epsenaren op een spoedige bevrijding stijgt. Op 4 oktober wordt bekend, dat ondergronds werker, Walter Brandligt van koepel "De Flierfluiter" is gefusilleerd.

Op 11 december worden het Hassink en een aantal huizen er omheen door de Duitsers gevorderd. Door het Hassinkbos begint men verharde paden aan te leggen (één van die verharde paden wordt nu nog het "Moffenpad" genoemd). Niemand mag het landgoed nog betreden. Men vraagt zich af wat er gaat gebeuren. Daar ook de school is gevorderd krijgt de jeugd een gedwongen vakantie. Pas begin januari gaan de kinderen weer naar school (oude school en Tramzicht zijn de aangewezen lokaliteiten). Het aantal luchtgevechten boven ons gebied wordt steeds groter, dus ook het gevaar neemt toe. In het Hassinkbos gaan de werkzaamheden steeds door. Puin voor verharding wordt aangevoerd met trams (er komt een extra wissel bij de Huzarenlaan) en vrachtwagens (de motoren van deze vrachtwagens liepen op houtgas - geproduceerd door zogenaamde houtgasgeneratoren, gestookt met houtblokjes). Ook worden er in het bos een aantal diepe kuilen gegraven. Wegens "zwarte handel" en het vervoer van hele en halve geslachte varkens worden enige boeren gearresteerd (er waren onverwacht enkele "verkeerde" controleurs in dienst genomen), doch dank zij de medewerking van politieagent J. Meijer waren de gearresteerden snel weer thuis. De "goede" controleur G. Dijkerman werd echter ontslagen. Eind januari ontdekten omwonenden van het Hassinkbos waar de gegraven gaten voor dienden. Opslag voor vaten benzine. Ook munitie wordt opgeslagen. Bij de boeren wordt alle voorradige prikkeldraad opgehaald. Ook alle reeds gespan-

nen draad wordt bij de weilanden opgerold. Met dit draad wordt het Hassink (zie kaartje in Ons Markenboek no. 1 van dit jaar) afgesloten. Wie binnen dit gebied wilde komen,moest een speciale vergunning hebben. Langs de binnenzijde van de omrastering werden ook nog landmijnen gelegd. De bewaking van het gebied bestond hoofdzakelijk uit Oostenrijkers en landwachters. De Duitse officieren hadden huize het Hassink gevorderd. Baron v.d. Feltz kreeg onderdak op het Vriessink. In de school waren hoofdzakelijk O.T. werkers gehuisvest. Dit waren een groot aantal voormalige werkers uit de N.O. polder. Het waren in hoofdzaak jonge mannen uit Zeeland, West- en het Noorden van Nederland, die in dienst van de landbouw te werk waren gesteld in genoemde polder. Toen de Duitsers in eigen land steeds meer werkkrachten nodig hadden werden deze jongens gedwongen naar Duitsland te gaan. Een grote groep kwam echter na veel omzwervingen in Epse terecht. Een arts had namelijk verklaard, dat onder hen een besmettelijke ziekte heerste en daarom kon men ze over de grens niet gebruiken. Een aantal van deze mannen werd nu in Epse gedwongen voor de O.T. graafwerkzaamheden (loopgraven en tankgrachten) te verrichten.

In februari 1944 trekken plotseling de meeste Duitse soldaten weg uit Epse. Bij de Buitenkamp en in de Reelaan worden ter afsluiting van het zogenaamde "spergebied" slagbomen geplaatst. Eind februari worden er in de leegstaande vakantiehuisjes Duitse vrouwen (uit gebombardeerde gebieden) ondergebracht. Het meubilair wordt gevorderd bij de Epser burgerij. De bombardementen in de omgeving worden intensiever. De Lochemseweg wordt voor een gedeelte afgesloten wegens nieuwe aanvoer

van benzine. Op de plaats waar nu de Epserenk en het Wansink zijn wordt afweergeschut geplaatst. Hotel "De Buitenkamp" wordt dan weer door Duitse officieren gevorderd.

Grote vreugde en nieuwe hoop, als men hoort van de landing in Normandie. De beschieting van treinen vanuit de lucht neemt toe. Het wordt gevaarlijk wonen in de huizen langs de spoorbaan. Overal worden zogenaamde éénmansgaten gegraven. In de nacht van 15 op 16 juni valt de eerste bom in het Hassinkbos - de bomtrechter heeft een middellijn van 30 meter en een diepte van 5 meter. De Duitsers leggen nog meer landmijnen. Eind augustus worden vaten met benzine uit het bos afgevoerd. De bezetters vrezen (overigens terecht) steeds meer sabotage. De telefoon mag niet meer worden gebruikt. De berichten van buitenaf worden vanaf begin september steeds schaarser. Ieder huis in Epse krijgt nu inkwartiering. Op 5 september (Dolle Dinsdag) hoopt men in Epse - evenals trouwens in heel Nederland - op een directe bevrijding. Helaas het snel oprukken der geallieerden bleek een droom. Uit Duitsland worden O.T. arbeiders aangevoerd om langs de IJssel een soort verdedigingslinie op te bouwen. Erg vlot gaat het niet, want deze lieden zijn beslist geen grondwerkers. In samenwerking met de ondergrondse wordt meer en meer gesaboteerd. Vooral de spoorlijn moet het ontgelden. Sinds de spoorwegstaking rijden er toch uitsluitend militaire treinen. Als op 19 september de burgemeester met het overgrote deel van zijn ambtenaren is ondergedoken wordt het ook in Epse spannend. Ook hier vertikt men het voor de bezetter (O.T.) aan het werk te gaan. Storm de Grave van de Bannink wordt waarnemend burgemeester. Niet voor

lang, want men laat hem spoorloos verdwijnen. De huizen in het Epserbos worden door de Duitsers gevorderd. Men slaat de meubels zoveel mogelijk in de boerderijen op.

De bezetter weet de schrik er wel in te brengen. Van de 20 gijzelaars worden er wegens het plegen van sabotage aan de spoorlijn in Eefde en het niet terug komen van de burgemeester, zes gefusilleerd. Verder krijgt men te horen, dat als men niet aan het werk gaat, er nog meer slachtoffers zullen vallen. Uit Epse behoren M. Klein Nulend en meester Koerselman tot de gijzelaars. Ook Koopman, de smid, wordt opgehaald, als blijkt dat zich niet voldoende mannen bij "De Pessink" melden.

Uit de hele omgeving worden nu mannen naar de IJssel gevoerd voor het aanleggen van loopgraven. Met voorbeelden van de drama's in Putten en Apeldoorn komt de schrik er wel in. Op 4 oktober wordt de schoolinventaris grondig vernield. Kasten en banken worden in elkaar getrapt en boeken en schriften worden met de vernielde meubels verbrand. Ook de boeren worden met de paarden, die hun nog zijn overgebleven, en hun wagens ingeschakeld voor het werk bij de O.T. Als men op 14 oktober van het gebeurde op Slagmans boerderij hoort is ook in Epse de verslagenheid groot. Op 15 oktober komen de drie Epser gijzelaars weer thuis.

De Duitsers en N.S.B.'ers gedragen zich steeds nerveuzer, men voelt zich steeds minder zeker. Ook de zogenaamde nieuwe burgemeester, de uit het bevrijde Nijmegen gevluchte N.S.B.-wethouder Wolzak, weet niet meer wat te doen. Samen met zijn wapenbroeder van Bavel bedenkt hij allerlei mogelijkheden om ter vervanging van

het verdwenen echte, een nieuw bevolkingsregister in elkaar te draaien. Als hij denkt het eindelijk in orde te hebben, komt men bij telling van het aantal ingeschreven inwoners niet verder dan ongeveer 4000 (uitsluitend vrouwen, kinderen en ouderen. En om deze inwoners was het nu juist niet begonnen. Spannend werd het nog even, toen de verordening kwam, dat men zich moest melden op de Haemstede (hier was het distributiekantoor) voor een derde stamkaart. Het feest ging ook nu natuurlijk voor 90 % niet door. Slechts enkelen trapten er in. Zo ook enkele stakende en ondergedoken spoorwegmannen. Toen dit bekend werd verdween via Heijink (concierge) de hele stapel, reeds op het gemeentehuis aanwezige aanmeldingen in de verwarmingsketel. En van Bavel maar zoeken en dreigen. Inmiddels ging het werk van de O.T. aan de IJssellinie onverdroten voort. Men kon niet beweren dat er hard werd opgeschoten. Het gebeurde meer dan eens, dat een bijna gereed zijnde loopgraaf plotseling weer ingestort bleek te zijn. Dwars over de Epserenk werd begonnen met het graven van een tankgracht. Ook dit werk vorderde niet naar de zin van de Duitsers. De door de zogenaamde "goudfazanten" (S.A. officieren) arbeidsgedwongenen werden door de Epser bevolking als familieleden behandeld en bij vluchtpogingen geholpen. De leerkrachten van de Epser school gaven, evenals trouwens die in Gorssel, thuis les of bezochten de leerlingen in hun huis. In de tweede helft van december krijgen ook de Epsenaren te maken met het verschijnsel V 1. Gelukkig ontploffen ook hier de meeste neergestorte raketten niet. De bewoners van huizen, die in de banen van de vliegende bommen liggen, zoeken

liever elders onderkomen. Ook de V 2 lanceerplaats bij Holten veroorzaakt nogal wat schade. De honger in de grote steden in het Westen wordt steeds nijpender. Mensen uit die gebieden komen de IJssel over om te trachten hier wat voedsel te bemachtigen. Behoudens enkele uitzonderingen werken alle boeren mee. Ook de burgers in Epse dragen door hulpverlening bij het overbrengen van het voedsel naar de overzijde van de IJssel hun steentje bij.

De maand januari is koud, wat leidt tot verdere uitdunning van het bomenbestand.

Op 31 januari krijgen de Duitsers versterking, dus nog meer gevorderde huizen. Op 6 februari blijft ieder in zijn schuilkelder want er wordt in de nabije omgeving hevig gebombardeerd. Het blijkt gemunt te zijn op de beide IJsselbruggen in Deventer.

De Epser boeren zijn met hun paard en wagen soms dagen lang onderweg, als ze door de Duitsers worden gedwongen vrachten goederen weg te brengen en op te halen. Gevaarlijke tochten!

De kinderen uit de zogenaamde hongergebieden in het Westen, die in Epse zouden worden ondergebracht, komen niet wegens gebrek aan vervoersmogelijkheden.

Gedurende de maand februari een groot aantal neerstortende en gelukkig niet ontploffende V 1's.

Op 2 maart brandt de villa "Vredewold" van dr. Faber, en bewoond door Duitsers, af. Op 4 maart wordt de spoorlijn Zutphen - Deventer, ter hoogte van boerderij "De Olthof" door een bombardement grondig vernield. De tweede helft van maart wordt voor de Epsenaren de meest erge periode van de bezettingstijd. Na het bombardement op Gorssel (18 maart) volgt 4 dagen later de luchtaanval op het Hassink. De bedoeling was de opslagplaats te treffen. Dit gelukte,

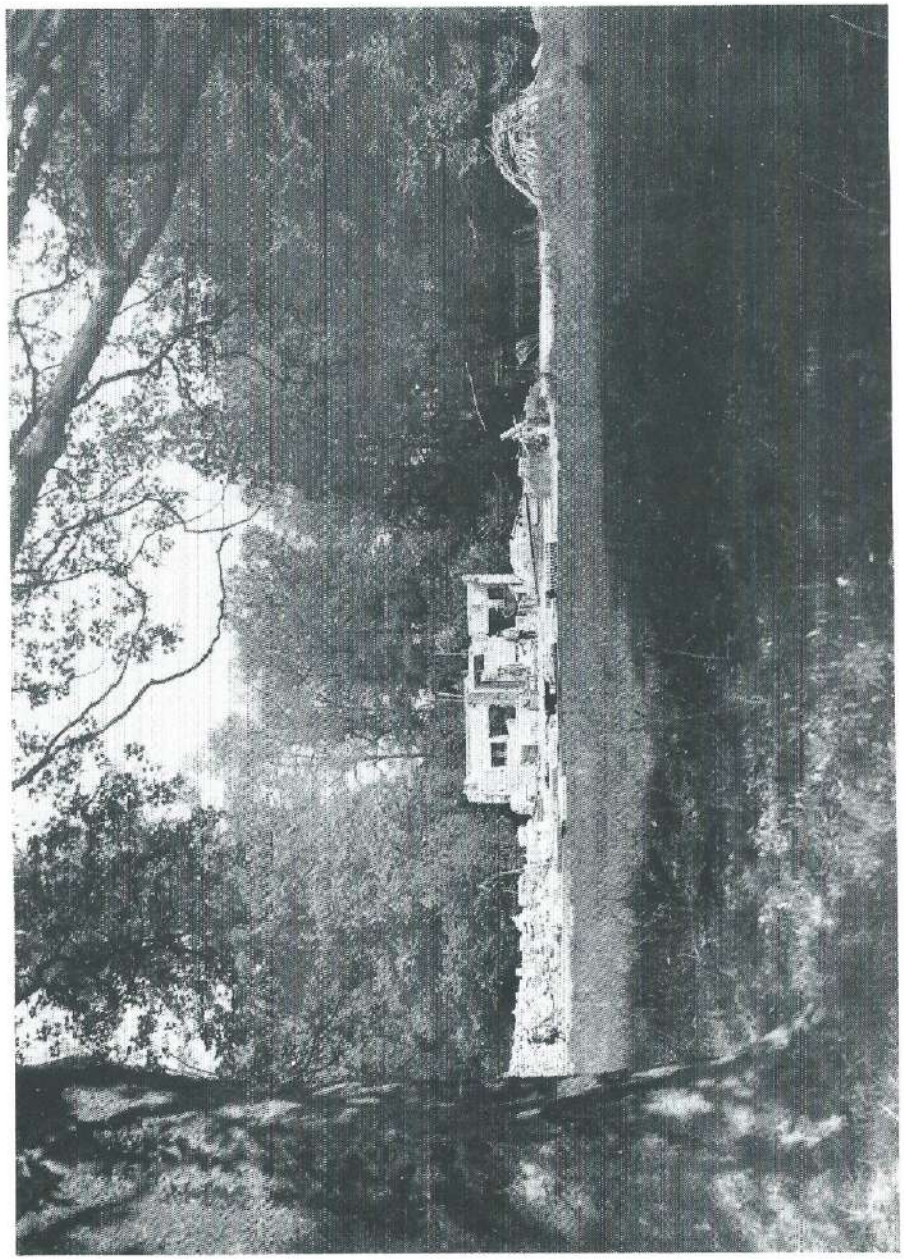

Ruïne van Huize Het Hassink te Epse

getuige nog enkele overgebleven bomtrechters. Jammer dat de opslagplaats vrijwel leeg was. Erger schade werd aangericht in de naaste omgeving. Huize "Het Hassink" werd totaal vernield evenals villa "De Bluistert". Alle zeven bewoners van "De Bluistert" (familie Ten Hove) kwamen om het leven. De school, waarin O.T. werkers waren gehuisvest liep zware schade op (2 doden). Ook het huis van timmerman Horstman werd vernield. Alsof dit alles niet genoeg was vielen in de avond van 24 maart bommen op de 4 woningen van de Kraton aan de Deventerweg. Het aantal dodelijk getroffenen was zeven. Door beschietingen vanuit de lucht was het maar veiliger niet meer op de wegen te komen. Al krijgt men nog maar sporadisch berichten door van het front, toch is er onder de bevolking een gevoel van spanning en verwachting. Er gaat "iets" gebeuren. In Deventer wordt door de Duitsers de staat van beleg afgekondigd en het bericht circuleert, dat het Canadese leger in de Achterhoek snelle vorderingen maakt. Overigens ziet Epse er na al die bombardementen triest uit. Op 2 april heerst er grote drukte in het dorp en op de toegangswegen. Het wemelt van ontredderde Duitsers. Ze zoeken onderdak in het dorp en op de omliggende boerderijen. Ze stelen als raven. Verscheidene boeren worden gedwongen soldaten en gestolen goederen richting Raalte te vervoeren. Dag en nacht wordt vanuit het Zuiden kanongebulder gehoord. Op 4 april melden zich in het dorp bij enkele inwoners familieleden uit Harfsen. Zij vonden het daar te gevaarlijk worden. De bewoners langs de Lochemseweg verlaten hun woningen en zoeken onderdak op boerderijen en in het bos. Op 5 april

neemt het aantal vluchtende Duitse soldaten nog toe en het schieten in de verte wordt steeds heviger. De bewoners van Gorssel en Epse blijven maar liever in hun kelders of hun min of meer provisorisch ingerichte schuilplaatsen. Om 11 uur wordt men opgeschrikt door enige hevige knallen. De Duitsers hebben de bruggen over Koerhuisbeek en Schipbeek in de lucht laten vliegen. En dan komt 6 april. In de vroege morgenuren was er, behalve vluchtende Duitsers, niemand op straat te zien. Als het ware onopgemerkt rolden de eerste Canadese tanks Gorssel binnen. De in hun schuilplaatsen weggedoken Gorsselnaren veronderstelden dat het Duits legermateriaal was, dat voorbijrolde. Toen de meest moedigen eens een kijkje namen werden er kreten van ongeloof, verbazing en vreugde geslaakt bij het zien van de Canadezen. Om ongeveer 2 uur vertoonden zich de eerste Canadezen in Epse. Ze doorkruisten de bossen, op zoek naar Duitsers. Dat ze bij dit zoeken alle medewerking ondervonden van de in een jubelstemming verkerende bevolking was vanzelfsprekend. De Epsenaren waren dan wel bevrijd, maar er stonden hen nog enige dagen van zware beproevingen te wachten. De vreugde om het eindelijk bevrijd zijn werd getemperd, toen de Duitsers vanuit Deventer en vanaf de andere IJsseloever tegenvuur gaven.

Hoe waren de Canadezen zo snel en onverwacht in Gorssel/Epse gekomen? In de avond van 5 april lag de frontlijn nog in de buurt van de Rustoordlaan in Eefde. De rest van Eefde leek nog niet bevrijd, maar toch verschenen Canadese voorposten in de late avond reeds op de spoordijk van de lijn Zutphen-Deventer en verkenden de toen reeds verlaten Duitse stellingen langs de Zutphenseweg. Ook in de buurt van Mettray

werden Canadezen gesignaleerd. Hier en daar hielden de Duitsers toch nog wat stellingen bezet. Toen echter in de vroege ochtend van 6 april de eerste Canadese tanks de spoorlijn overrolden konden onze bevrijders ongehinderd optrekken tot in en zelfs voorbij Gorssel, zonder noemenswaardige tegenstand. In de late middag was ook Epse tot aan de Dortherbeek en Koerhuisbeek bevrijd. De bevrijding was dan wel een feit, maar voor de Epsenaren was de nacht van 6 op 7 april een verschrikking. Men lag namelijk in de frontlinie. De Duitsers, die Deventer niet wilden prijsgeven, gaven volop tegenvuur. Granaten vlogen in het rond en richtten alom vernielingen aan. Enige burgers werden hierbij gedood. De overkant van de IJssel werd in de nacht verlicht door de, door de terugtrekkende Duitse troepen, in brand gestoken boerderijen. Op 8 april is Deventer door geallieerde troepen omsingeld en steeds meer tanks rollen in de richting van deze stad. De wegen in Joppe en Epse zijn overvol. In de morgenuren vliegt de IJsselbrug de lucht in en op 10 april om 12 uur begint de grote aanval op Deventer. Er wordt hier en daar nogal wat gestolen en niet alleen door militairen. Daarom wordt de zogenaamde lichting 1940 opgeroepen voor beveiligingsdiensten. Ook nu worden weer enigen door granaatscherven getroffen. In de Kletterstraat brandt de boerderij "Ossekop" af. Ook de nacht van 10 op 11 april wordt nog door de bewoners van Epse in de kelders doorgebracht. Gelukkig valt om 4 uur 's nachts Deventer in handen van de Canadezen. Deze slaan nu tussen boerderij De Kippe en De Houtwal een pontonbrug en onder bescherming van een dicht rookgordijn en een scherm van vliegtuigen trekken de troepen,

onder leiding van generaal Foulkes richting Apeldoorn. Vanuit richting Wilp geven de Duitsers nog steeds minder wordend tegenvuur. Een schuur van M. Klein Nulend en villa De Blinkert branden hierbij af. De N.S.B.'ers uit de gemeente Gorssel worden opgepakt en in afwachting van hun berechting voorlopig ondergebracht in Den Oldenhof, dat in der haast tot een noodkamp wordt ingericht. Ook Wolzak vindt hier onderdak. De B.S. voert bewakingsdiensten uit. Het is nu wat rustiger geworden in Gorssel en Epse. Men kan nu ook weer van een goede nachtrust genieten. Men heeft een feestelijk gevoel, al verkeren sommigen nog in onzekerheid omtrent naar Duitsland gevoerde familieleden. Men haalt allerlei verstopte voorwerpen o.a. fietsen, radiotoestellen, tinnen en koperen potten weer tevoorschijn. Ieder zoekt zijn eigen woning weer op, en zo die niet al te zeer is beschadigd wordt deze weer betrokken. Men heeft een feestelijk gevoel, dat alleen nog wordt getemperd door de honger, onderdrukking en terreur in het nog bezette Midden en Westen van ons land. Alles wat de O.T. heeft opgebouwd wordt snel door de boeren afgebroken en het zo nodige prikkeldraad wordt weer van het Hassink weggehaald en als weideafrastering in gebruik genomen.

Op 23 april worden 4 gezinnen in Epse in rouw gedompeld. Een groep jongens zoekt in de weilanden in de buurt van de Koerhuisbeek naar kievitseieren en trappen hierbij op enige van de nog talloos aanwezige landmijnen. Vier van hen worden gedood en twee gewond. Hetzelfde overkomt op 29 april twee inwoners van Gorssel.

Eind april komt alles in de gemeente langzamerhand weer op gang en heeft men

goede hoop, gezien de vorderingen van de geallieerden, dat ook het Westen spoedig zal zijn bevrijd.

Op 5 mei 1945 kan de nationale driekleur worden uitgestoken en is Nederland weer gekomen van diepe duisternis tot licht.

GORSSEL IN OORLOGSTIJD

H.J. Jansen

Voorspel

In een tijdschrift lazen we eens dat de oorlog op 10 mei 1940 kwam als een donderslag aan een heldere hemel. We geloven echter dat deze beeldspraak maar gedeeltelijk waar is, want aan de ene kant kwamen de Duitsers als een dief in de nacht, maar aan de andere kant was er reeds lang onrust in de wereld, vooral in Europa. Als we de voortekenen beter hadden begrepen, dan zouden we op 9 mei 1940 niet zo rustig zijn gaan slapen.

Als we vóór 1940 wel eens een uitstapje maakten over de Duitse grens, dan kon je daar voor een paar centen een gezellige dag doorbrengen. Een mark was officieel nog vijftig cent waard, maar in werkelijkheid was het maar de helft. In het begin van de dertiger jaren zag je wel dat onze oosterburen er niet zo best uitzagen, maar dat werd gaandeweg anders. En als je er een jaartje niet was geweest, dan zag je steeds meer uniformen verschijnen. Vanaf de jeugd had Hitler uniformen bedacht, Hitlerjugend, Arbeidsdienst, de S.A. en de S.S., te veel om op te noemen. De Duitse vlag verdween langzamerhand en daarvoor kwam de vlag met het hakenkruis of swastika. Zo'n swastika kwam bij de meeste cultuurvolken voor, ook bij de Japanners en de Inca's. Het kwam echter niet voor bij de Semieten, zodat de Duitsers het hakenkruis gingen dragen als een uiting van antisemitisme. Het Hitler regime nam dit over want er moest toch iemand de schuld hebben van het feit dat het slecht ging in Duitsland en zo werd het

hakenkruis als een nationaal embleem gevoerd. Van jong tot oud was men in uniform en Hitler begon expansie te zoeken en in 1935 kwam het gebied van Elzas-Lotharingen weer bij Duitsland terug. Daarna bezette hij het Rijnland. De zogenaamde "Anschluss" met Oostenrijk in 1938 volgde daar weer op en toen het gebied van de zogenaamde "Sudeten Duitsers" van Tsjecho Slowakije (1938/1939). Pas bij de inval van Polen (Hitler en Stalin speelden toen onder één hoedje) was de maat vol en verklaarde Engeland de oorlog aan Duitsland, maar daar bleef het dan ook bij.

Hitler had inmiddels zijn 6 divisies per 1933 uitgebreid tot 51 divisies in 1939 en in 1940 had hij reeds de beschikking over 136 goed geoefende en bewapende divisies.

En niemand in Europa had gemerkt dat hij zich tot de tanden had bewapend. In feite wist men dit wel, maar de defensie was in alle landen verwaarloosd; alleen Frankrijk had zijn Maginotlinie gebouwd en meende niets te duchten te hebben van zijn oostelijke buur. Hitler bouwde zijn Siegfried linie, waar zelfs een liedje op gemaakt was: van de was die hing te drogen aan de Siegfried lijn. Hitler wist allang dat alle landen om hem heen een grote mond hadden, maar geen defensie en zo kwam 10 mei 1940. Wat gebeurde er bij ons in de gemeente Gorssel?

De oorlog van 10 - 14 mei 1940

Om deze vraag te beantwoorden hebben we mede gebruik gemaakt van een aantal interviews, die zijn opgetekend in 1945 uit de mond van een aantal verzetsmensen, die van nabij de oorlog hadden meegemaakt. En verder wat door ooggetuigen is meegedeeld. In ieder dorp kan een eigen verhaal worden verteld.

We beginnen met het gemeentehuis. Iedereen was gewekt door de vliegtuigen en de doffe slagen van de bruggen en versperringen die de lucht in gingen. Zo was de eerste ambtenaar Veldkamp tussen vijf en half zes naar het gemeentehuis getogen om de algemene bekendmaking "Staat van Oorlog" aan te laten plakken. Tegelijkertijd kwamen er twee andere ambtenaren, die op hun beurt de aanplakbiljetten door de gemeente brachten op de motor van een van deze ambtenaren. Toen zij in Almen kwamen, waren daar al Duitsers gesignaleerd; er lagen versperringen op de wegen en alle handwijzers waren opgeruimd.

Van de chef-veldwachter Bos werd vernomen dat er een pantsertrein op de lijn Winterswijk was waargenomen. Deze stopte om ongeveer half zes achter de Laatste Stuiver bij de overgang naar het Klaphek. Men controleerde toen of er een springlading onder de brug van de Baakse overlaat nabij het Twentekanaal was gelegd. Vandaar reed de trein naar Zutphen, maar kon niet meer over de IJsselbrug. Zo kwamen de eerste Duitsers Zutphen binnen. De pantsertrein werd door de IJssellinie uitgeschakeld. Onze gemeente had op 10 mei nog geen burgemeester; burgemeester Wentholt was in februari 1940 afgetreden en er was nog geen nieuwe benoemd. Dat zou pas eind november plaats vinden. De loco-burgemeester was dr. J. van der Hoeven en deze kreeg toen een geweldig zware taak op zijn schouders gelegd. Ondanks zijn ouderdom was hij niet bang en liet zich door de Duitsers niet afblaffen. Hij probeerde zo goed mogelijk als burgervader te functioneren en hij is daarin uitstekend geslaagd.

Jammer was dat de gemeentesecretaris op zijn oude dag niet opgewassen bleek te

zijn tegen dit oorlogsgebeuren, want hij zag overal moeilijkheden en was bang de bezetter te krenken. Gelukkig voor hem is hij in het begin van de oorlogstijd met pensioen gegaan, waardoor erger is voorkomen. Zijn opvolger, de heer Molenaar, was gelukkig van jonger hout gesneden, zodat dit geen problemen meer gaf op de gemeentesecretarie.

Op deze eerste oorlogsdag moesten de bewoners aan de IJssel, die binnen het schootsveld lagen van onze IJssel-linie, evacueren. Dit was reeds voorbereid en er waren in iedere buurtschap evacuatiecommissarissen aangewezen. Op papier was alles goed in orde maar in de praktijk moest er veel worden geimproviseerd. Bovendien waren er mensen, die niet weg moesten, maar toch uit hun buurt vertrokken en zo zat de halve Hoofdstraat in de buurt van de Zessprong. Ze kwamen echter van de regen in de drup terecht, want de omgeving van de Zessprong lag vol Duitse militairen, terwijl de Hoofdstraat rustig was. Het is echter ook gebeurd dat een evacuatiecommissaris bij een landbouwer kwam, die moest evacueren, en vroeg: "Heb je alles" als antwoord kreeg: Jao 'k denke van wel, 'k hebbe zovölle meugeluk op de waagn elaadn, maor wa'k oe nog vraogen wol, mot mien vrouw ok met? Klaarblijkelijk zag men de noodzaak van het vertrek nog niet in. Bovendien wilde men niet graag het huis alleen achterlaten.

Zover het Gorssel-Epse betrof was de gehele dag de telefoon te gebruiken. De telefoon was niet automatisch en men moest nog steeds gebruik maken van het postkantoor om een nummer aan te vragen, maar Gorssel had wel het voordeel dat de abonnè's gezamenlijk een nachttelefonist hadden aangesteld, zodat men dag en nacht via de telefoon bereikbaar was. Dat was lang niet overal het geval.

Om op de hoogte te blijven met de oorlogshandelingen en de bekendmakingen werd door de loco-burgemeester een radio gekocht en geplaatst op de secretarie. Er kwamen die eerste dag al mensen vragen of we al iets wisten van hun vader, broer of zoon, die in militaire dienst waren. Toen in Zutphen de IJssellinie was uitgeschakeld kwamen ook de eerste berichten van krijgsgevangenen binnen. In Vorden zou een kamp zijn ingericht bij de vleeschwarenfabriek van Poosse, hetgeen naderhand ook juist bleek te zijn. Zulke berichten of geruchten waren niet van de lucht en het was niet doenlijk iedereen antwoord te geven op de vele vragen die werden gesteld. De secretarie was toen 's middags nog gesloten en om half vijf ging iedereen naar huis. Een van de ambtenaren stond om ongeveer 5 uur bij de concierge Heyenk te praten op de stoep van het gemeentehuis. Op dat moment verschenen er Duitsers vanuit de Joppelaan en stopten, omdat ze de weg niet wisten. Voorop reed een motorrijder in Duits uniform en achterop zat een man met een gedeeltelijk Duits en Nederlands uniform aan en een oranje armband om de mouw van zijn tuniek. Ze riepen naar de beide ambtenaren,die op de stoep stonden te praten, maar die deden net of ze niet wisten wat er van hun gevraagd werd. Een burger schoot de militairen te hulp en verklaarde dat zij bij het gemeentehuis waren en toen ze dat hoorden schoten ze op beide ambtenaren af en met de wapens in hun rug werd het tweetal in de hal van het gemeentehuis gebracht. Het duurde maar even of de gehele hal stond vol met Duitse SS-ers (SS-Hitler stond er op hun mouw).

Ook de vrouw en kinderen van de concierge werden in de hal gezet en de bezetting duurde totdat de Duitse troepen waren gepasseerd. Inmiddels was het gemeentehuis doorzocht, terwijl er bewaking bij telefoon en beide ambtenaren bleef. Toen de laatste bezetters vertrokken werden de burgers vrijgelaten. Dit was de eerste kennismaking met de vijand op het gemeentehuis. Zo ging de eerste oorlogsdag ten einde en 's avonds was de overtocht over de IJssel geforceerd ten koste van zeer groot verlies aan mensenlevens bij de Duitsers. Ten Oosten van de IJssel en in de IJssellinie sneuvelden aan onze zijde in totaal 3 officieren, 9 onder-officieren en 42 korporaals en manschappen. Radio Bremen beweerde die avond dat er slechts één Duitser was gesneuveld bij Zutphen. Daar werden de honderden gesneuvelden aan Duitse zijde mee afgedaan.

De volgende dag werden we geconfronteerd met de Duitse troepen, die met paarden en wagens uit Westfalen ons land binnen kwamen. Zij meenden dat zij na Zutphen in Engeland waren; in ieder geval in de loop van de volgende week zouden ze Engeland bereiken. De gemotoriseerde troepen werden met veel drukte door Eefde en Gorssel geleid. Ook zagen we in Zutphen vrachtwagens met benzine en andere oorlogswapens, voorzien van het Rode Kruis embleem, de pontonbrug in Zutphen overtrekken. De onafzienbare rijen oorlogsmateriaal rolden onze ogen voorbij en we dachten aan de onzen, die het wel eens moeilijk zouden kunnen krijgen, vooral nu de IJssellinie was gevallen. Alles werd nu geconcentreerd op de Grebbelinie. Veel dienstplichtige militairen uit onze gemeente dienden bij het 20ste Regiment Infanterie, dat gelegerd was in de Grebbelinie en in de Betuwe.

Duitse infanteristen liepen zingend door de straten en zongen "wenn wir fahren gegen Engeland". Nog deze nacht leggen onze vliegtuigen de brug naar Engeland, zo riepen ze.

Op het moment dat de oorlog uitbrak was de nieuwe kazerne in Eefde niet in gebruik. Er was wat genie ondergebracht en deze was bestemd geweest voor de grenstroepen, maar dat plan is niet uitgevoerd, zodat de binnentrekkende Duitsers prachtig gebruik konden maken van een nieuwe kazerne. Deze kazerne is de gehele oorlog in Duitse handen geweest en doelwit van menig bombardement of beschieting.

De Pinksterdagen 1940 brachten grote spanning. Er was bijna geen gezin dat niet een lid van de familie had, dat bij de oorlogshandelingen was betrokken. Met het westen van het land was nu ieder contact practisch verbroken. Men leefde bij geruchten. Twee gemeenteambtenaren hadden besloten zich bij de troepen achter de Grebbelinie aan te sluiten. Vanuit Deventer was dit niet mogelijk, evenmin als vanuit Zutphen. De berichten die zij op 2de Pinksterdag ontvingen, deden hen besluiten nog even in Gorssel te blijven; zij hadden verzet aangetekend tegen de brute overweldiger. En zo kwam de 14de mei 1940, de dag waarop Rotterdam werd gebombardeerd. Machteloos moest iedereen toezien op welke lafhartige wijze onschuldige burgers werden gebombardeerd. En zo moest ons leger capituleren en hoorden we 's avonds om 7 uur hoe Koningin Wilhelmina met haar wettige regering zich had moeten terugtrekken naar Engeland om daar de strijd voor de vrijheid voort te zetten. We hebben dit nooit als een vlucht ervaren; het was heel juist van haar gezien. Maar we moeten het erkennen,

met tranen in de ogen hebben we dit bericht aangehoord en met machteloze woede hebben we toen verzet aangetekend; innerlijk deed je dat goed, maar uiterlijk veranderde er niet veel ..... of toch?

De eerste oorlogsjaren

De tijd direct na de capitulatie was chaotisch te noemen. Iedereen wilde weten hoe het met zijn familie was gegaan en ging op zoek. Bovendien werd het gemeentehuis bestormd met vragen; het duurde enige tijd voordat er betrouwbare berichten kwamen. Alle militairen werden als krijgsgevangenen beschouwd, maar bleven in eerste opzet bij hun onderdeel. Een gedeelte van de grenstroepen en de IJssellinie werd direct krijgsgevangen gemaakt en in kampen ondergebracht. Achteraf bleek het verlies in onze gemeente niet groot te zijn en behalve de gewonden was er één dode te betreuren, namelijk Gustav Adolph Rappard, die op 12 mei in Brabant sneuvelde; hij behoorde tot Peel/Raamstelling. Hij is aldaar ook begraven. Er werd een opbouwdienst opgericht en een gedeelte van het leger kwam daarin terecht.

Het duurde maar even of alle consumptieartikelen kwamen in de distributie terecht en deze dienst werd geweldig uitgebreid. Er waren veel oud-militairen die een baantje zochten en die werden in de eerste plaats aangenomen. Men dacht toen van een jaartje en dan is het wel achter de rug, maar het werden er vijf. Doordat er veel werkloosheid was in deze begintijd, werd door de arbeidsbureaux een werving gehouden voor werk in Duitsland. Het ging allemaal op vrijwillige basis, maar toen niemand in die vrijwilligheid trapte, nam men andere maatregelen en door intrekking

van de werkverschaffing en steunverlening werd men gedwongen om in Duitsland te gaan werken. Gorssel viel onder het Arbeidsbureau van Deventer en de ambtenaar voor sociale zaken was tevens gedeeltelijk rijksambtenaar als zogenaamde agent Arbeidsbemiddeling. Per 1 mei 1941 werd deze agenten, o.a. te Voorst, Olst, Wijhe, Holten en Diepenveen, meegedeeld dat zij in vaste dienst konden overgaan naar het Rijk als bemiddelaar, maar dan moesten ze zich loyaal opstellen t.o.v. het plaatsen in Duitsland. Uitgezonderd de agent van Wijhe, weigerden zij dit aanbod en kregen toen op staande voet ontslag. De meeste gemeenten hebben dit goed opgelost en deze ambtenaar zelf in dienst gehouden. Vanaf die tijd werd er door Deventer zitting gehouden in Gorssel, maar daar kwam praktisch nooit meer iemand voor bemiddeling. Vaak zat er iemand in uniform van de Weerbaarheidsafdeling (W.A.) van de N.S.B. en dat schrok de mensen wel af.

Vanaf de meidagen werden langzaam maar zeker de duimschroeven wat aangedraaid; het begon per 1 juni met de algehele distributie; op 2 juli vertrok generaal Winkelman en zijn staf in krijgsgevangenschap; ruim twee weken later werden 432 Nederlanders in Duitsland geinterneerd i.v.m. de behandeling van Duitsers in Nederlands Indie; in oktober kregen we de ariërsverklaring en op 6 oktober mochten er geen Joden meer worden aangenomen in publiekrechtelijke functies. Per 31 oktober kwam er een spertijd van 24 tot 04 uur. Op 28 oktober werden alle Joden met een openbaar ambt ontslagen; op 3 februari 1941 aanmeldingsplicht van personen van geheel of gedeeltelijk Joodse bloede. Op 26 maart 1941 wordt Rost van Tonningen (NSB-er) president van de Nederlandse Bank. Op 26 mei arbeidsdienst voor

alle jonge Nederlanders. Iedereen was bekend met Kobus Kuch.

Op 29 april 1942 wordt op last van de Rijkscommissaris Seys Inquart (zes en een kwart, zei iedereen) de Jodenster verplicht ingevoerd. Dit was het begin van het einde der Joden en om iedereen de stuipen op het lijf te jagen werden op 4 mei 72 Nederlanders ter dood gebracht. Op 5 augustus werden er 5 gijzelaars doodgeschoten in verband met een aanslag op een Duitse trein in of bij Rotterdam.

Door al deze maatregelen kwamen er personen in het gedrang; zij wilden niet voor de Duitsers werken en zo kwamen de eerste personen naar het platteland om te proberen daar in hun onderhoud te voorzien. Dat waren dan de eerste "onderduikers" die gingen werken bij de boeren. Er moest een voorziening voor hun levensmiddelenkaarten komen, er moest een ander persoonsbewijs komen, want iedereen van 16 jaar en ouder moest zich kunnen legitimeren. Op de legitimatiekaart van de Joden werd een "J" gezet en daarvoor waren weer maatregelen nodig om een legitimatiekaart te verkrijgen zonder deze "J". Dit alles werd mogelijk door het administratieve verzet, want de ambtenaren van de gemeente Gorssel hadden een systeem bedacht, waarop een Jood een persoonsbewijs kreeg zonder "J" en op een controleerbare valse naam. Joden die wensten onder te duiken konden zich op deze manier van goede valse papieren voorzien. Mensen die niet meer terug wilden naar Duitsland en met verlof waren, kregen via een bepaalde ingreep (vals stempel Arbeidsbureau) hun distributiebescheiden terug. Had iemand helemaal geen papieren dan kreeg hij de bescheiden, ook voor de distributie, van verzetsmedewerkers.

Toen eenmaal vaststond dat bij bepaalde personen de behoefte bestond om bij razzia's gewaarschuwd te worden, bleek spoedig dat dit waarschuwen gecoordineerd moest worden. Sommige onderduikers kregen van twee of drie kanten een waarschuwingsbericht en het risico dat men hierbij liep, werd steeds groter. Te veel publiciteit zou in het nadeel kunnen werken voor de onderduiker, maar ook voor degene die hem onderdak gaf. Er werd een vergadering belegd in de raadszaal van het gemeentehuis met ongeveer zeven à acht personen, waarvan er zeven ambtenaar waren. (Politie, gemeente en rijks.) Deze waren al eerder bij elkaar geweest in verband met de verstrekking van distributiekaarten en persoonsbewijzen. Een goed sluitend waarschuwingssysteem was het resultaat, waarvan alle onderduikers hebben geprofiteerd. Er was natuurlijk ook een nadeel aan verbonden, omdat er altijd een waarschuwing uitging, ook al was er sprake van één dorp. In de andere dorpen merkte men dan niets en men dacht dat er voor niets was gewaarschuwd, hetgeen voor sommige onderduikers aanleiding was een waarschuwing niet al te serieus te nemen. Dat kon kwade gevolgen hebben. Een groot voordeel was dat onze plaatselijke politie (eerst gemeente- en rijkspolitie, daarna marechaussee en toen weer rijkspolitie) met een gerust hart naar de woning van een te arresteren persoon konden gaan, want de gezochte was gewaarschuwd.

Begin 1944 was het in de hogere regionen van de Duitsers (Sicherheitsdienst) en bij het Hollandse Kontrol Kommando (de KK mannen) wel doorgedrongen, dat er weinig of geen arrestaties in Gorssel voorkwamen. Dit had tot gevolg dat men politie of SD inschakelde van buiten de gemeente, met

het gevolg dat er toch nog slachtoffers vielen. Bovendien moest men er op bedacht zijn dat de Landwacht (Organisatie van NSB-ers) ook vaak op pad was. Dat waren meestal bekenden uit de gemeente, die ter plaatse goed bekend waren en dus ook meehielpen onderduikers op te sporen enz.enz. Omdat de onderduikers goed van bonkaarten werden voorzien en in onze gemeente velen onderdak hadden gevonden, was dit alles te mooi om waar te zijn. Dat vonden de Moffen ook en zij maakten een nieuwe tweede distributiestamkaart. Bij afgifte daarvan moest op de identiteitskaart (persoonsbewijs) een zegel worden geplakt met een nummer van het distributiekantoor (479). Het verzet moest toen wel even ademhalen om na te gaan welke tegenmaatregelen nodig waren om ook deze zaak tot een goed einde te brengen. Bij het gemeentebestuur werd zoveel mogelijk het schrijven van deze kaarten gesaboteerd. Een kraak in het distributiekantoor van Tilburg zorgde voor meer dan 100.000 zegels (blanco) die in handen kwamen van het verzet (TD-groep). Toen het verzet haar antwoord klaar had kon de tweede stamkaart worden uitgegeven, doch de uitreikingsploeg moest erg betrouwbaar zijn en de leider van de distributiedienst (begin 1944) wilde eerst niet meewerken. Daar moest eerst nog de burgemeester aan te pas komen en zo werden twee verzetsmensen benoemd in genoemde uitreikingsploeg en toen ging alles van een leien dakje, nog beter als met de eerste kaart. Ook deze slag van het administratieve verzet werd gewonnen, maar het aantal mensen dat geholpen moest worden werd ook steeds groter. Er kwamen krijgsgevangenen, die ontvlucht waren, de pilotenhulp kwam op gang en langzamerhand zat een kleine groep

mensen tot over hun nek in het werk. Er werd soms dag en nacht gewerkt en overdag deed ieder weer zijn werk of er 's nachts niets gebeurd was.

Jodenhulp en vervolging

Alleen aan de vervolging van de Joden kon plaatselijk weinig worden gedaan. Wel kon gezorgd worden voor valse papieren, maar hun uiterlijk kon men niet veranderen. Hen werd dan ook aangeraden, ondanks goede papieren, zo min mogelijk in het openbaar op de voorgrond te treden. Een Joodse jongeman, die gearresteerd moest worden, kon tijdig worden gewaarschuwd. Toen de politie aan de deur kwam van zijn onderduikadres, vertelde de vrouw des huizes dat hij zelfmoord had gepleegd en niet wist hoe ze er verder mee aan moest. De plaatselijke politie gaf dit bericht door en er werd verder niets van gehoord. De vader van deze jongeman vond het echter op een goed moment beter open kaart te spelen en ging op zijn beurt vertellen dat zijn zoon nog leefde, maar dat hij niet wist waar hij zat. Het duurde maar even of er kwam weer een arrestatiebevel, opnieuw werd gewaarschuwd en opnieuw kon hij de dans ontspringen. Wel werd tot grote voorzichtigheid gemaand. De politie in Gorssel werd allang door de hogere politie-autoriteiten niet meer vertrouwd en zo kwam er een rechercheur uit Zutphen met enkele handlangers om te kijken of de Joodse jongeman niet 's nachts thuis was bij zijn vader. De chef-veldwachter werd uit zijn bed gehaald om zogenaamd de weg te wijzen, maar in werkelijkheid om de arrestatie uit te voeren, waar zij bij gingen staan om zo hun handen in onschuld te kunnen wassen. Ondanks alle waarschuwingen was de jongeman thuis en wilde vluchten,

maar toen was het te laat. Hij moest mee naar het gemeentehuis en ging de andere dag op transport naar Westerbork, maar kwam wonder boven wonder na de oorlog in goede welstand terug.

Maar met de familie Joseph Philips uit Harfsen liep het niet goed af. Deze Philips werd met zijn vrouw, dochter, schoonzoon Isaak Goldwerth en kleindochter Hanny op 3 oktober 1942 uit hun huis en boerderij 't Baltink opgehaald en naar het gemeentehuis overgebracht. De heer Philips was in 1934 gevlucht vanuit Duitsland en naar Nederland gekomen. Van oorsprong was hij uit Zutphen afkomstig. Hij pachtte de boerderij 't Baltink in Harfsen en was veehandelaar. Hij had aan de Joodse Raad gevraagd wat hij het beste zou kunnen doen en men had hem geadviseerd: rustig meegaan naar Westerbork en daarna wordt je geplaatst in een getto en dan kom je de oorlog wel door. Twee mensen van het verzet en één van de politie hebben alles gedaan om deze mensen er van te overtuigen dat zij dit niet zouden overleven. Maar van onderduiken wilden zij niet horen, want zij wilden persé bij elkaar blijven. Om 5 personen op één adres te laten onderduiken kon niet gegarandeerd worden, wel dat beide families op verschillende adressen konden worden geplaatst. Aangeboden werd dat één van de ambtenaren hen zou begeleiden naar het onderduikadres en dat één politieambtenaar zou onderduiken, want iemand moest de schuld hebben van hun verdwijning uit de cellen van het gemeentehuis. Er zou dan niemand gevaar lopen. De familie Philips Goldwerth vond het lief aangeboden doch ze bleven bij hun besluit en waren dus niet om te praten. De andere dag gingen zij door naar Westerbork en een maand later (5 november 1942) zijn Philips en zijn vrouw in Osewiçe overleden.

Moeder en dochter Goldwerth op 19 februari 1943 ook te Osewiçe en Isaak Goldwerth volgde op 30 april 1943. Binnen een half jaar na hun vertrek uit Harfsen was dit Joodse gezin al uitgeroeid. We hebben dit altijd als een nederlaag gevoeld en toen de overlijdensberichten binnenkwamen hadden zowel de betrokken politie als de verzetsmensen een beroerde dag.

Ook de Jeugdherberg de Kleine Haar heeft een rol gespeeld bij het onderbrengen van Joodse vluchtelingen. Vanaf juni 1938 hebben er ruim 100 Joodse vluchtelingen (Zionisten) onderdak gevonden. Van de 82 vluchtelingen, die in 1938 waren gekomen, was er op 6 maart 1940 niemand meer aanwezig. Het waren jonge mensen tussen 12 en 32 jaar oud. Op 21 november 1940 kwamen er nog eens 20 en in 1941 2 en daarna nog 1. Van deze laatste 23 zijn er 21 omgekomen. Van het totaal aantal vluchtelingen zijn er 47 omgekomen, 11 zijn er uit hun gevangenschap bevrijd en 4 zijn als vermist opgegeven.

Voedselvoorziening, vordering koper, tin en radiotoestellen

Door een aantal verzetsmensen werd een voedselvoorziening ten behoeve van het Rode Kruis georganiseerd. De boeren moesten rogge aan hun leveren en bij het dorsen hielden de ambtenaren van de voedselvoorziening controle. Deze ambtenaren kochten in opdracht van het verzet bij betrouwbare boeren een mud rogge voor f. 10,-. De boeren werden er niet slechter of beter van, maar het Rode Kruis kreeg op deze manier wagenladingen met rogge, die werden verzonden per tram of per schip naar het depot in Alphen aan de Rijn. Het geld werd door het verzet beschikbaar gesteld. Twee ambtenaren hadden een potje gevormd voor deze uitgaven

en daaruit werden dan de meeste kosten betaald. Er waren ook boeren die de rogge gratis afstonden. Bij dit gebeuren was er een intensieve samenwerking tussen de plaatselijke Bureauhouder van de provinciale voedselcommissaris te Almen en de betrokken gemeenteambtenaren.

In mei 1943 werden we weer geconfronteerd met de verplichte aanmelding van alle mannen tussen de 18 en 35 jaren; dit gaf veel beroering in den lande en het kwam toen tot de beroemde april- en meistakingen 1943, waaraan alle ambtenaren van de gemeente Gorssel deelnamen. Dit kwam natuurlijk niet vanzelf: er was een ommekeer te bespeuren in de oorlog. In Noord Afrika waren de Amerikaanse en Engelse legers in de aanval. Nog zwaarder was de slag om Stalingrad, waarbij Hitler zijn gehele Zesde Leger verspeelde, in begin '43. Eind april begon de staking in Twente en in een korte tijd legden de arbeiders in Haaksbergen, Borne, Oldenzaal, Vriezenveen, Nijverdal, Rijssen, Markelo, Goor en Delden het werk neer en dat alles omdat men bij Stork in Hengelo met deze aktie was begonnen. Alleen in Hengelo staakten meer dan 5000 arbeiders plus nog het gehele gemeentepersoneel. Op 30 april werd het Politie-Standrecht afgekondigd voor Overijssel, Gelderland, Limburg en Noord Holland. De boeren leverden geen melk meer en heel Nederland was in beroering. Op 3 mei werd nog gestaakt in het Noorden van het land. Maar de standgerechten werkten snel en reeds op 1 en 2 mei werden de eerste doodvonnissen voltrokken. In totaal werden er op de avond van de 4de mei meer dan tachtig Nederlanders ter dood gebracht door de kogel. Bij wilde schietpartijen, die hier en daar plaats vonden, werden nog eens zestig anderen dodelijk getroffen. Bij de jaarlijkse

dodenherdenking mogen we nog wel eens terugdenken aan deze bewogen tijd in 1943. Maar zover ons bekend staat er nergens een monument voor de gevallenen van de april- en meistakingen in 1943. Toch kreeg de Mof ons niet op de knieen, hoewel onze knieen wel eens knikten, want zulke ervaringen gaan niet in de koude kleren zitten.

Iedereen had gehoopt dat men vanuit Engeland de beloofde invasie nu zo spoedig mogelijk zou doen plaats vinden; dit werd wel een grote teleurstelling.

Ook de Duitsers verwachtten een invasie vanuit Engeland en bouwden daarom de Westwal en onze kuststreek werd ontruimd en wie daar woonde moest maar evacueren. Ook Gorssel kreeg hiervan zijn deel, maar dit was aan een kant wel toe te juichen want ons inwoner-aantal werd oncontroleerbaar en het aantal bonkaarten ook. We hadden gemiddeld 800 à 1000 bonkaarten boven ons inwoner-aantal en konden daardoor de onderduikers aan kaarten helpen, zonder dat zoiets teveel in de gaten liep.

De stakingen hadden ook tot gevolg dat op 13 mei 1943 werd afgekondigd, dat we niet meer in het bezit mochten zijn van een radio en alle radiotoestellen moesten worden ingeleverd. Ook daar hadden we al gauw wat op gevonden. Het toestel dat men inleverde moest kunnen spelen, maar waar alle oude cadavers vandaan kwamen hield je niet voor mogelijk. Het was natuurlijk begonnen om het bewijs van inlevering en als er een razzia was kon je dat briefje laten zien. Het mooiste was wel dat de meeste oude toestellen 's avonds weer werden weggehaald uit de opslag bij de gemeente en dan de andere dag weer werden ingeleverd, maar nu weer met een andere eigenaar. Toch waren er ook vele dorpsgenoten te bang om een toestel in huis te hebben en leverden dit in.

Opslag vond plaats op de zolder van het gemeentehuis, die tot aan de nok toe was gevuld met radio's in alle soorten die men zich kon denken. Het was bijna een museum. Van onderduikers kwam bij het verzet het verzoek om radio's en daaraan kon mooi worden voldaan. Hoe vaak Ynze Dikkerboom met zijn helpers niet bij het gemeentehuis verschenen om weer wat radio's op te halen is niet meer na te gaan; als een radio het niet meer deed vanwege het vocht, dan haalde je gewoon een andere, zo eenvoudig was dat. Deze onderduikers gaven de berichten die ze ontvingen van de Engelse zenders door aan anderen, zodat toch iedereen wel op de hoogte was van de nieuwsberichten.

Voorafgaande aan de radiovordering hadden we eind 1942 al de vordering van de klokken en alle bronzen en koperen voorwerpen. Van onze dorpen verdwenen de beide klokken van de kerk te Joppe, en 1 klok van de Hervormde Kerk te Gorssel. Laatstgenoemde klok is gelukkig na de bevrijding terug gevonden op een station in Hamburg en vandaar gezonden naar Tilburg, omdat men meende dat er Goirle op stond. Het bleek echter Gorssel te zijn en zo kwam deze klok op zijn plaats terug. Almen had het voorrecht Hemoneyklokken te bezitten en deze waren als "monument" vrijgesteld van levering. Door een inzameling bij de parochianen te Joppe zijn er nieuwe klokken aangeschaft, die in december 1949 in de toren zijn gehangen, zodat vanaf Kerstmis 1949 de klokken ook in Joppe weer konden luiden. Van de gemeentesecretaris moesten de tinnen borden en andere koperen voorwerpen van de gemeente worden ingeleverd en er werd gezorgd dat hij het ontvangstbewijs van het geleverde ontving.

Het antieke tin en andere voorwerpen werden echter door de heer Heyenk, concierge, begraven onder het gemeentehuis. Na de oorlog zou dit weer worden opgedolven, maar jammer genoeg was het niet meer terug te vinden. Het was wel ruim een jaar na de bevrijding toen nog eens gepijld werd onder het gemeentehuis en bij graven werden toen de borden en kannen teruggevonden. Maar door het veelvuldig zoeken met een pijlijzer waren alle kannen en borden doorstoken. Gelukkig kon alles nog worden hersteld en nu prijken deze voorwerpen weer in de verschillende kamers van het gemeentehuis.

Zo schreed de tijd voort en kwamen we in 1944 terecht. Alles werd nijpender: er kwamen steeds meer mensen die moesten verdwijnen; Zeeland werd zogenaamd "spergebied" en een groot aantal van deze mensen vonden onderdak in onze gemeente (april 1944). De Duitsers kregen het moeilijk in Rusland en daarom verwachtte ook iedereen een tweede front in het Westen. Italie had reeds gecapituleerd en zo kon alle aandacht besteed worden aan Duitsland. Het aantal bombardementen werd steeds heviger. De voedselvoorziening kwam steeds meer in het gedrang. Door beschietingen vanuit de lucht werd de scheepvaart, het treinverkeer en ook het wegverkeer steeds moeilijker. Vanuit het Westen kwamen velen naar het Oosten en probeerden hier hun schamel rantsoen wat aan te vullen met rogge, tarwe, andere produkten van land- en tuinbouw, en ook zuivelprodukten. Op de bon kreeg je bijna geen melk meer en iedereen had zo zijn eigen melkboer. Er waren echter ook weer mensen die misbruik maakten en te hoge prijzen vroegen voor hun produkten. Ook in Gorssel zag het verzet de prijzen uit de pan rijzen en besloot een prijzenlijst te publiceren; ging men daar boven dan was men "zwart handelaar" en werd

nieuwe problemen; een nieuwe groep onderduikers moest op grote schaal worden verzorgd en de achtergebleven gezinnen moesten van geld worden voorzien. De oudste onderduiker was de zestig jaar gepasseerd; hij woonde met zijn vrouw in een huis van de N.S. en moest dit verlaten. Zijn vrouw kreeg aanzegging van de Landwacht dat zij moest vertrekken en de Landwacht nam het huis in beslag. In al deze gevallen moest worden ingegrepen, zodat er niemand tussen de wal en het schip zou raken. De financiele kant van deze zaak werd grotendeels opgelost door het N.S.F. (Nationaal Steunfonds van het verzet). De grote schakel voor ons was toen Jhr. Dr. Ir. E.J. Bosch, Ridder van Rosenthal van huize de Dam te Eefde. Koeriersters zorgden er voor dat het geld over de IJssel kwam en zo konden de gezinnen verzorgd worden, waar dat nodig was. Door de spoorwegstaking was de verbinding met het Westen des lands niet meer mogelijk met openbaar vervoer. Dat was trouwens toch al minder geworden vanwege het grote gevaar van beschietingen en bombardementen.

Op maandag 18 september kwam er een bericht van de kazerne dat er een kabel moest worden gelegd en de Duitsers vroegen daarvoor 10 personen. Een uur later moest het aantal worden verdubbeld, maar aangezien op 17 september, dus de vorige dag, de luchtlanding in Oosterbeek plaats vond, werd de boot voorzichtig afgehouden en gezegd dat geprobeerd zou worden de volgende dag wat mensen te sturen. In de namiddag werd het aantal nog eens verdubbeld en het bleek al gauw dat dit niets met kabelgraven had te maken. Dinsdag 19 september kwam het bericht, dat men veel meer mensen nodig had om te graven en dat het niet alleen telefoonkabels betrof, maar dat er verdedigingswerken aan de IJssel en een tankgracht door de gemeente zouden

worden gegraven. Weer werden "wijze" mannen ingeschakeld om na te gaan of hieraan mocht worden meegewerkt. Uit voorbeelden uit andere gemeenten was al bekend dat men de Organisatie Todt had ingeschakeld voor het maken van verdedigingswerken en dat dat hier ook wel het geval zou zijn, hoewel het bericht van de kazerne kwam. In de namiddag werd het ineens duidelijk toen de burgemeester het bericht kreeg dat minstens 300 mannen zouden moeten aantreden. De burgemeester, de secretaris en de ambtenaren namen toen hun besluit. Medewerking verlenen zou betekenen, een dolk in de rug van de geallieerden, die probeerden een doorbraak te forceren, en zo werd besloten, dat alle ambtenaren die aansprakelijk gesteld konden worden voor deze weigering nu zouden onderduiken. Tevens zouden de verzetsmensen het bevolkingsregister laten verdwijnen, zodat niemand kon worden opgeroepen via de gemeente en iedereen in vrijheid kon beslissen of hij zou gaan graven of niet. Tevens zouden alleen diegenen blijven, die geen gevaar liepen met een opdracht te worden belast. En zo vertrokken burgemeester Thate, secretaris Molenaar, twee ambtenaren ter secretarie Veldkamp en Tinholt en van sociale zaken Jansen. Politiegezagsdrager Mekers vertrok ook maar zou onderduiken bij de concierge om zodoende met mevrouw G. Hoevers, die op de secretarie zou blijven, kontakt te houden om na te gaan wat er verder ten gemeentehuize zou gebeuren.

En zo kwam woensdag 20 september. De Duitsers kregen al gauw door, dat er niemand kwam om te gaan graven en gingen maar eens kijken wat er aan de hand was. De aanwezige ambtenaren konden alleen maar zeggen dat de gezochte personen niet aanwezig waren en dat er geen bevolkingsregister meer was om burgers op te roepen. Toen waren de

rapen gaar, zoals iedereen kan denken.
Nu zat op het bureau evacuatie een ondergedoken reserve officier, Storm de Grave, die niet behoefde onder te duiken omdat hij niets te maken had met vordering van burgers en in plaats van zich overal buiten te houden, liet hij zich aanleunen om als plaatsvervangend burgemeester op te treden. Er werden vergaderingen belegd met de notabelen uit de gemeente. De Duitsers dreigden natuurlijk met duivel en hel als er geen burgers zouden komen opdraven en ze hadden nu iemand op wie ze hun gram kwijt konden. Op deze manier werden dus de burgers toch opgeroepen om te verschijnen en te gaan werken voor de Organisatie Todt: verdedigingswerken aan de IJssel en het maken van een tankgracht van Eefde naar Epse, precies zoals het door de ondergedoken ambtenaren was voorzegd.

Bij dit alles bleef het verzet niet toezien maar besloot een einde te maken aan de werkzaamheden van de zogenaamde waarnemend burgemeester Storm de Grave. De knokploeg uit Harfsen onder leiding van Ynze Dikkerboom ontving opdracht hem te arresteren, hetgeen op vrijdagmorgen 22 september geschiedde op de Oxerweg in Joppe en hij werd overgebracht naar de boerderij van Besselink in Harfsen. Om verder onheil te voorkomen werd hij vastgehouden en op erewoord begin oktober vrijgelaten.

In de week van 17 - 24 september was er wel het een en ander gebeurd en we willen even de volgende feiten opnoemen:

1. vernieling van telefoonkabels van de Weermacht;
2. vernieling van de spoorwegverbindingen door onze gemeente;
3. het weigeren van het oproepen van burgers voor de Organisatie Todt;
4. het onderduiken van de burgemeester en zijn personeel;
5. het verborgen houden van het bevolkingsregister;
6. het laten verdwijnen van de tijdelijke burgemeester.

Op zondag 24 september komt er een zwarte dag voor onze gemeente Gorssel. Op zondagmorgen kwam de Sicherheitsdienst (S.D.) onder leiding van Heineman en zijn chauffeur E. Rappard ten gemeentehuize. Er was geen politie aanwezig en zij vertrokken naar het huis van de politieman Jacob Meyer. Heineman gaf bevel aan Meyer gijzelaars te gaan arresteren. Meyer weigerde pertinent elke medewerking en werd ter plaatse ontwapend en meegevoerd naar het gemeentehuis. Daar bleek dat men reeds beschikte over een lijst met ongeveer 25 namen van Gorsselse inwoners, die als gijzelaars gearresteerd moesten worden en voor iedere sabotagedaad, die nog in Gorssel zou gebeuren, zouden er gijzelaars worden doodgeschoten. We volgen hier het verslag van de concierge Heyenk, die het hele gebeuren van A tot Z had meegemaakt. Aangezien zich een en ander gedeeltelijk onder kerktijd had afgespeeld, waren bepaalde gijzelaars niet thuis getroffen, waarvoor men soms een ander meenam. Toen men meende genoeg mensen te hebben, werden er 6 namen afgeroepen van de mannen die gefusilleerd zouden worden.
Het nieuws van de gevangen genomen inwoners deed al gauw de ronde in het dorp en men liet weten dat er gezorgd moest worden dat de burgemeester op zijn post zou moeten terugkeren voordat tot fusilleren zou worden overgegaan. Niemand wist echter waar de burgemeester zat zodat de boodschap niet overkwam. Men zette de bevolking zoveel mogelijk onder druk. Even buiten het dorp woonde nabij Quatre Bras de 75-jarige generaal b.d.

Evert Jan van Bel. Hij was tot 1940 commandant van de Gorsselse Burgerwacht geweest. Deze krasse oud-generaal meldde zich terstond aan het gemeentehuis en bood aan de plaats in te nemen van een huisvader die op de nominatie stond om doodgeschoten te worden. Het moedige aanbod werd echter niet door de Sicherheitsdienst geaccepteerd. Wij vinden echter dat deze moedige daad niet aan de vergetelheid mag worden prijsgegeven en de vermelding van zijn naam in dit boekje moet worden gezien als een postume onderscheiding van een karaktervol mens.

En zo werden in de namiddag van zondag 24 september op de schietbaan van Gorssel zonder vorm van proces 6 mannen doodgeschoten (voor iedere verzetsdaad één) door een vuurpeleton van de SD te Joppe. Men liet de lichamen liggen en de concierge van het gemeentehuis werd gedwongen de lijken over te brengen naar het kerkhof. De lijken mochten niet worden gekist, doch op verzoek van genoemde Heyenk werd toegestaan de lichamen in een laken te wikkelen. Zodoende kon men naderhand nog nagaan wie er was begraven en in welke volgorde. Heyenk had hier nauwkeurig aantekening van gehouden. De aangewezen plek lag op de rand van het kerkhof. Gefusilleerd werden de heren Bennekers, Brinkman, van Velden, Loman, Mazel en Polak. De overblijvende gijzelaars werden meegenomen naar Zutphen. In Zutphen werd Jacob Meyer bevolen met de SD-er Heineman mee te gaan naar Vorden en in Vorden bij het uitstappen uit de auto werd hij door Heineman, zogenaamd op de vlucht, doodgeschoten. Ook Meyer werd in Gorssel begraven en na de bevrijding zijn de lijken overgebracht naar het monument op de begraafplaats te Gorssel. Na de oorlog heeft de heer Mekers Heineman gearresteerd in Duitsland en uitgeleverd aan de Nederlandse Justitie. Heineman is

ter dood veroordeeld en ook gefusilleerd, maar daar is het aangedane leed niet mee weggewist.

Met het voorbeeld van Gorssel voor ogen gingen de andere gemeenten zonder nader overleg overstag en riepen hun burgers op om te gaan werken voor de "Todt". Bovendien kreeg je f. 5,- per dag en nog een extra rantsoen, brood, boter en worst. Wat waren ze toch goed. Maar geheel Nederland leed inmiddels honger en zo ontstonden in die winter hongertochten naar het platteland, waarvan men dacht dat daar het eten voor het opscheppen lag. En had men dan het geluk gehad om wat bij elkaar te schrapen, dan was het nog de vraag of men het Westen van het land wel zou bereiken. Daar stonden de Moffen en de Landwacht hen al op te wachten en namen hen lachend het eten af.

Toen men in Gorssel weer durfde adem te halen, kwam er opnieuw een klap voor het verzet. Op het Zonneberg woonde Gerrit Slagman met zijn twee zusters Gerritje en Jaantje. Vanaf de beginne was Gerrit aangesloten bij de BS en toen er onderduikers geplaatst moesten worden, had hij onderduikers; daarna Joden en van het een kwam het ander, zodat hij ook betrokken werd bij het onderbrengen van krijgsgevangenen die waren ontsnapt en had hij ook aandeel in het onderbrengen van piloten van neergestorte geallieerde vliegtuigen. Waarschijnlijk door verraad werd op 14 oktober 1944 de boerderij door meer dan 60 landwachters en SD-ers omsingeld en werden alle bewoners gearresteerd. Men wist zelfs dat er een schuilplaats was aangelegd onder een varkensschot en op het moment van de overval zaten daar twee Poolse piloten, Dabian en Vabian en de Canadese piloot Johnny. Ze werden er door de SD. uitgehaald.

Oktober 1944

Op vrijdag 13 oktober 1944, na het avondeten, haalde Slagman met Jan Zonnenberg wapens en munitie van een dropping. Deze wapens en munitie werden die nacht ondergebracht in het hol, dat was gemaakt onder een loods, die aan de zuidkant van de boerderij lag. In het verleden heeft men wel eens beweerd, dat Slagman op die tocht door de SD gevolgd zou zijn en dat daardoor de inval plaats vond. Wij menen echter dit te moeten bestrijden, omdat men dan ook naar de wapens zou hebben gezocht, waar men de gehele dag de tijd voor heeft gehad (14 oktober). Wij vermoeden dat het verraad moet hebben plaats gehad door personen van een geleende knokploeg uit Deventer. Deze ploeg was ingeschakeld bij een wapendropping, die in september 1944 zou plaats vinden. Toen het vliegtuig niet verscheen bleek pas dat deze dropping niet zou doorgaan. Er waren toen verschillende mensen van die knokploeg 's nachts ondergebracht in diverse onderduikholen en we vermoeden dat ook het hol van Ynze Dikkerboom en de zijnen op deze manier bekend is geworden. Als de SD alleen Slagman had gevolgd, zou men niet naar het hol van Ynze zijn gegaan. Er moet verband zijn geweest. Op de dag van de dropping hadden Ynze en zijn naaste medewerker orde op zaken gesteld bij Slagman, daar deze vreesde dat de zaak uit de hand zou lopen. In de morgen van 14 oktober om 6 uur was er nog niets aan de hand op de boerderij. Slagman wekte de werkploeg in hol I en II; de rest kon in het hol blijven; na het werk kwamen de onderduikers dan weer terug in hun hol. In hol I bleven achter: de Canadees Johnny en twee Poolse vliegers Dabian en Vabian. In hol II zaten de onderduikers Mart en Henk, die eigenlijk bij 't Esterholt thuishoorden en in een hol hadden gewoond in het Almense Bos. Dit hol werd door jagende Duitsers ontdekt en had als schuilplaats afgedaan. Mart en Henk werden plotseling door Koos gewaarschuwd stil te zijn, want er waren Moffen op het erf. Hij deed het luik dicht en strooide er weer zand over. Elk hol had echter luchtbuizen voor ventilatie en Mart en Henk gingen voor zo'n buis zitten om te horen wat er aan de hand was. Er werd zo nu en dan geschoten en zij dachten ieder ogenblik gevonden te worden. Zij konden alleen het lawaai opvangen, maar niets verstaan; op een goed moment bleek hen dat de boerderij in brand stond en de schuur ook. Ook de zaadbergen op het erf vatten vlam. In hun schuilplaats zou vuur een desastreuze uitwerking hebben, want alle munitie lag daar opgeslagen. Uit angst dat zij in de lucht zouden vliegen openden zij het luik en zagen toen dat alles in brand was gestoken en dat er Duitsers op wacht stonden. Ontsnappen leek niet mogelijk, maar door de angst gedreven waagden ze een vluchtpoging en beiden ontsnapten zonder gezien te zijn door de toen aanwezige Duitsers. Het was toen ongeveer vijf uur in de middag. Er werden die dag 11 personen gearresteerd, waaronder de drie piloten, Slagman en 7 onderduikers, allen min of meer betrokken bij het verzet. De zusters van de heer Slagman werden niet gearresteerd, maar waren hun boerderij kwijt en al het vee. Wat niet kon worden meegenomen werd afgeschoten, tot de kippen toe. Zo werden deze twee zusters van huis en haard verdreven en wat niet was verbrand, was wel geplunderd en geroofd.

Met veel moeite hebben ze na de oorlog

hun boerderij herbouwd, maar het was niet naar hun zin. Zij wilden persé een Saksische boerderij terug en de Wederopbouw stond dit niet toe. De Stichting 1940/45 heeft kosten noch moeite gespaard dit in orde te krijgen, hetgeen echter niet is gelukt. Wel is goedgevonden dat de onderduikkelder onder de schuur gespaard zou blijven en daarop zou de stal van de boerderij worden gebouwd. Gerrit Slagman heeft de bevrijding in het concentratiekamp Wöbelin nog net beleefd, doch stierf op 12 april 1945 in genoemd kamp, ver van zijn huis en vaderland. Het verraad had zijn werk gedaan. Hiervoor hebben we reeds vermeld hoe we over dit verraad denken. Op 14 oktober werd niet alleen Slagman maar ook Ynze Dikkerboom gezocht en men kende zijn onderduikhol. Op die morgen van 14 oktober waren de onderduikers al weg, toen Tine van Heesch Ynze kwam waarschuwen voor de gesignaleerde Moffen en Landwacht. Toen ze aankwam zat Appie Nauta, later toch nog gearresteerd en gefusilleerd bij de Woeste Hoeve, met Ynze in het hol. Appie ging vlug weg maar Ynze vond het veiliger te blijven en even later zullen zij ontdekt hebben dat de Landwacht en de SD op weg waren naar het hol. Zij hebben de toegang afgesloten en zich teruggetrokken in de geheime bergplaats, waar wapens en uniformen lagen van geallieerde piloten, die hier een regelmatig onderkomen vonden. Toch heeft men de ingang van het hol gevonden en geforceerd en ze zijn in het hol geweest. Zij hebben er een persoonsbewijs uitgehaald en de jas van Ynze. Ynze en Tine werden niet ontdekt. Om het hol te vernietigen gooiden ze er handgranaten in en door die ontploffing werden Ynze en Tine gedood. Ynze was wel gewapend, maar heeft geen schot gelost, want zijn revolver

werd geladen bij hem teruggevonden in april 1945. Ynze was een vrolijk en goed mens, die veel piloten, onderduikers en Joden heeft geholpen. Hij was ook leider van de knokploeg en hij was ook degene die de leiding had bij het arresteren van de waarnemend burgemeester op 23 september 1944 en deze bij Besselink in een onderduikershol stopte.

Het hol waar Ynze ondergedoken zat is nu zijn graf. Het bestond oorspronkelijk uit 2 werkketen van de gemeente en een kippenhok. De werkketen deden dienst als slaapplaats van 4 à 5 onderduikers en het kippenhok was meer bedoeld als opslagruimte voor allerlei zaken en er kon ook worden geslapen. Er lag toen ± 80 centimeter zand overheen en op de grond lag stro, ongeveer een halve meter dik. Het graf ligt ongeveer op de plaats van de middelste werkkeet, daar waar Ynze altijd sliep. De grond is van de familie Dikkerboom en het graf wordt onderhouden door de heer Plekkenpol.
Als slachtoffers van deze overval noemen wij Jan Zonnenberg, Gerrit Slagman, Koos Dikkers, Hendrik van Enck, Ynze Dikkerboom en Tine van Heesch. Uit het concentratiekamp uit Duitsland keerde Jaap Duijvis terug; doch hij moest een jaar kuren voordat hij weer de oude werd. Ontsnapt uit de Landwachtkazerne te Deventer: Evert de Jonge en Henk de Weerd. De gevangen genomen piloten zijn uit de trein ontsnapt; zij sprongen uit een rijdende trein toen zij op transport waren naar Duitsland.

Zo ging men in onze gemeente de winter in, die bekend zou worden als de "hongerwinter". De wonden die reeds waren geslagen werden door de nieuwe feiten weer opengereten. Vanaf september waren de luchtaanvallen op het trein- en wegverkeer in

hevigheid toegenomen. Langs alle wegen waren schuilgaten gemaakt tegen deze aanvallen (eenmansgaten) en hier en daar waren schuilhutten voor auto's en vrachtwagens. Ook het vervoer met paard en wagen kreeg last van de vliegtuigen. Geallieerde vliegtuigen gooiden op 14 oktober een voltreffer op een wachtende munitietrein bij het station Zutphen, met als gevolg dat deze trein de lucht inging. De munitie echter ontplofte door de felle branden, waardoor het gevaar de gehele dag bleef bestaan. Kilometers ver tussen Zutphen en Eefde zijn stukken van de trein weergevonden en alles wat nog niet weg was (Deventerwegkwartier) nam de benen richting Gorssel en Laren, Groot Dochteren enz.

Inmiddels kwam ook de Organisatie Todt aan bod en iedereen moest helpen graven om verdedigingswerken te maken aan de IJssel. Ook werd vanuit Eefde een tankgracht gegraven via Gorssel naar Epse.(In Gorssel door het Amelte en bij Ganzeboom door de Joppelaan en zo richting Epse.) Begin oktober begon men met de bouw van de V 1 - lanceerbaan aan de Dortherdijk (tegenover Poelert) te Joppe, op de weg van het brandspuitenhuisje nabij de Joppelaan, in Harfsen bij de Braakhekkerbulten tussen Braakhekkeweg en Schepersweg. De vierde is wel in aanleg geweest doch heeft nooit een V 1 gelanceerd en lag op de hoek tegenover Doornink in Harfsen aan de Reeverweg. Hoewel door het verzet de juiste plaats van deze opstellingen werd doorgegeven aan Engeland, werd er nimmer een bom op een van deze lanceerbases gegooid, ondanks verwoede pogingen van de geallieerde luchtmacht. De lanceerbaan was zo goed gecamoufleerd dat deze vanuit de lucht niet waarneembaar was. V 2's werden vanuit onze gemeente niet gelanceerd; die zagen we opstijgen vanuit de richting Hellendoorn - Nijverdal. Deze gingen zo hoog dat alleen het geluid waarneembaar was en bij helder weer de condensstreep in de lucht.

Op 24 oktober vielen er bommen in Eefde nabij de sluis, maar de sluis zelf werd nooit geraakt.Ook de kazerne kreeg niet zoveel te incasseren. Wel kreeg de Boedelhofweg haar deel en de huizen werden praktisch onbewoonbaar. Van sommige huizen bleef alleen nog puin en een bomkrater over. Hele families zijn zo in een keer omgekomen. De sluis zelf was door het verzet onklaar gemaakt door het bedieningspaneel in de lucht te laten vliegen, in september 1944. Burgers moesten toen de grote zware deur met de hand opdraaien wat geen pretje was. Ook schepen werden voortdurend blootgesteld aan luchtaanvallen en menig schipper heeft zijn schip maar aan de grond gezet en gezegd dat het lek was geschoten. Zo lag er tussen de sluis en Almen een zoutschipper, waar je zout kon krijgen. Daar hadden we toen geen gebrek meer aan, alhoewel er ook veel nodig was voor de clandestiene slachterij. De schipper bleef op die manier ook aan de kost komen.

De hongerwinter

De winter 1944-1945 was zeer streng, koud en lang. Electriciteit was er nog alleen voor de bezetters en zo nu en dan kon men even mee profiteren. Verder was men aangewezen op carbid en petroleum, als men dat nog had. De kachel werd gestookt met hout, aangevuld met een beetje kolen of cokes. Er werd voor het leven gekapt en alle soorten hout hadden waarde. De moeilijkheid was echter voor velen om het huis dicht te houden. Door de aanhoudende bom-

bardementen, V 1's en beschietingen, bleven de ruiten niet heel en moest men maar zien de gapende ramen weer dicht te krijgen. Thuis hadden we voor Kerstmis nog net weer de ramen dicht gemaakt met kasramen uit de tuin, maar kort daarna, omstreeks Nieuwjaar, viel er een V 1 die ontplofte en men kon weer opnieuw beginnen. Met de ruiten eruit was de warmte ook weer weg, dus op het laatst waren het nog planken in plaats van ramen.

Zo nu en dan was er een razzia om fietsen te bemachtigen en dan maar zorgen dat je je haveloze karretje toch nog redde. Banden waren er al lang niet meer; men reed op tuinslangen, houten velgen, een groot en een klein rad, want die fietsen werden niet gevorderd. Overdag reden de militaire treinen niet meer door naar het station Zutphen, doch bleven buiten het station staan. De militairen werden dan ondergebracht bij de bevolking en je moest ze maar accepteren. Tegen de avond verdwenen ze weer en vertrok de trein in het donker.

De hongerige mensen uit het Westen kwamen nu steeds vaker om eten te halen en bleven als het kon hier in de omtrek en gingen niet meer terug. De bruggen werden scherp bewaakt en als men met voedsel de IJssel overging, was het nog lang niet zeker dat men het Westen zou bereiken. Vaak is het voorgekomen dat men in het zicht van de haven strandde en dat men alle voedsel moest inleveren bij de ingang van een stad. Men was dan dagen onderweg geweest voor niets. De IJssel zorgde, als een natuurlijke afscheiding, voor een bijna niet te nemen barricade. Sluikwegen via voetveren (alleen bij nacht en ontij) hielpen onderduikers, piloten e.d. naar de overzijde. Een Gorssels inwoner, Gradus Visser, heeft hiermede zijn verzetskruis dubbel en dwars

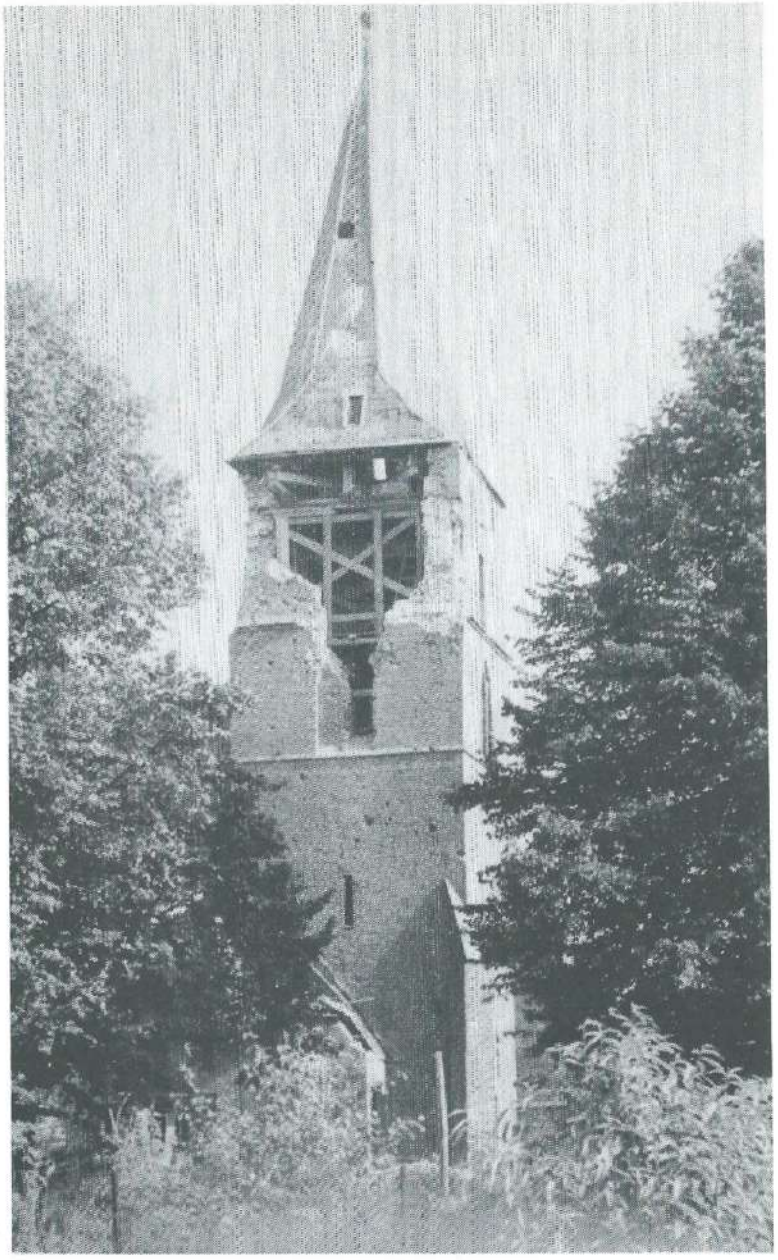

De kerktoren van Gorssel

verdiend. Maar deze was maar een der velen, die toen hun vaderlandse hart lieten spreken en hun woorden in daden hebben omgezet.

In maart, toen het voorjaar kwam, merkte iedereen dat het front in beweging was en dat er gewerkt werd aan onze bevrijding. Maar de bezetter werd ook driester in zijn optreden. In de nacht van 6 op 7 maart had een verzetsgroep op de Veluwe een wehrmachtsauto nodig en hield een open B.M.W. aan en raakte daarna verwikkeld in een vuurgevecht. Men bleef schieten tot er niet meer teruggeschoten werd. Men onderzocht de auto niet goed en trok zich terug. De auto was niet meer bruikbaar. De volgende morgen werd ontdekt dat het hier de Höhere SS- und Polizeiführer Rauter betrof die, hoewel zwaar gewond, nog in leven was. De Bevelhebber van de Sicherheitspolizei und des SD Schöngarth, die geschoold was in massamoorden in Oost Europa, liet weten dat hij honderden terroristen en saboteurs zou laten neerschieten. Meer dan 400 gearresteerden van het verzet werden na die ene aanslag gefusilleerd, waarvan 117 bij de Woeste Hoeve. Uit onze gemeente waren afkomstig Gerrit Jan Oortgiesen, Willem Anton de Boone, Albertus Nauta en Johannes Krötje; beide laatsten waren hier ondergedoken. Iedereen hoopte dat de bevrijding toch maar gauw zou komen en er werd verwoed geluisterd naar radio "Oranje" en naar de Engelse berichten. Maar op welke manier we bevrijd zouden worden kon niemand vertellen.

Er werd in maart gefluisterd dat de Duitse generaal Blaskowitz zich in Gorssel had gevestigd nabij de Ravensweerd; een radiozender werd geinstalleerd in de toren van de kerk te Gorssel; anderen zeiden echter, dat Blaskowitz in Vorden zou zitten nabij Hoekendaal. Deze generaal was de

bevelhebber van de Duitsers in Nederland. Op zondag 18 maart kwam de grote luchtaanval op Gorssel en Vorden. Gelukkig in de late namiddag, toen er geen kerkdienst was, werd de zender in de toren gebombardeerd, maar ook de kerk, de pastorie en de huizen van Smit (schoenmaker) en van Jansen (melkboer) moesten het ontgelden. Ook het huis Krakestein aan de Veldhofstraat werd geheel verwoest en van de manege die er stond was niet meer over dan een hoop planken. Het huis van de heer Meelis, dat door de Duitsers gevorderd was, brandde geheel uit en ook de Ravensweerd werd door bommen getroffen. Er vielen ook burger slachtoffers.
Op 21 maart werd Epse gebombardeerd. Het Hassink werd volkomen vernield, de school en de Buitenkamp zwaar beschadigd. Maar ook Eefde ontkwam niet aan luchtaanvallen, zowel in de Kapperallee, waar luchtafweergeschut stond, als bij de melkfabriek. De grote huizen waren in handen van de Duitsers, zoals het Spijk, het Barge en het Elze; de bombardementen misten deze huizen maar de omgeving werd er het slachtoffer van. Troepentransporten van de Duitsers gingen in de richting van Doetinchem; één transport kwam op 30 maart met een Rode Kruis trein terug. De soldaten vertelden dat zij in Doetinchem waren gebombardeerd. De trein zat vol gewonden die in Eefde werden ondergebracht en daar tot de avond moesten blijven voor transport naar Zwolle, zoals men ons vertelde. Het was toen Goede Vrijdag. Op eerste Paasdag ging onze familie naar het ziekenhuis in Zutphen en daar werden gewonden binnengebracht die reeds kontakt hadden gehad met geallieerde troepen. Men sprak maar bij geruchten en het dorp Ruurlo werd genoemd.

De bevrijding van Eefde, Almen en Harfsen

Op tweede Paasdag kwamen er granaten over Eefde, maar in het begin lette je daar niet zo op. Je hoorde steeds ontploffingen, de Moffen werden wat nerveus en richting Twentekanaal werden de stellingen bezet. Ook de bruggen werden bewaakt. We hielden de radio wel bij: 30 maart 20.15 uur Radio Oranje: Mechelen en Dinxperlo veroverd. Geallieerden rukken op in de richting Doetinchem. Op eerste Paasdag hoorden we van gevechten nabij Terborg. Duitse transporten in Oostelijke richting. En dan op tweede Paasdag: Enschede, vrijwel zonder tegenstand bevrijd. Hengelo bereikt en geallieerde troepen staan langs het Twente-Rijnkanaal. De Zuidkant van het Twentekanaal zou bevrijd zijn, maar tot hoever werd niet gezegd. Nauwelijks hadden we deze berichten gehoord of een eerste granaat sloeg in ons huis en we konden alleen nog in de kelder duiken. Voor het raam van die kelder lagen spoorbielzen en zandzakken, maar de zolder was van hout. Een buurvrouw, die bij ons was, moest mee de kelder in. Vanaf half negen tot ongeveer vier uur 's morgens werd de Dokter van der Hoevenlaan tot aan de Rustoordlaan onder vuur gehouden. Ons huis stond westelijk hiervan en kreeg steeds de volle laag. Het weiland van de boerderij het Have leek de andere dag wel omgeploegd. We konden niet langer in dit huis blijven en zijn verhuisd naar de overkant, naar de kelder van het postkantoor. Op 5 april 's middags werden we bevrijd, maar die dag trokken de Canadezen niet verder en de Dokter van der Hoevenlaan tot aan de school bleef frontlijn. Het Spijk en het Haveke waren niet bevrijd en ook de Westelijke kant van de Dokter van der Hoevenlaan niet. Een gekke gewaar-

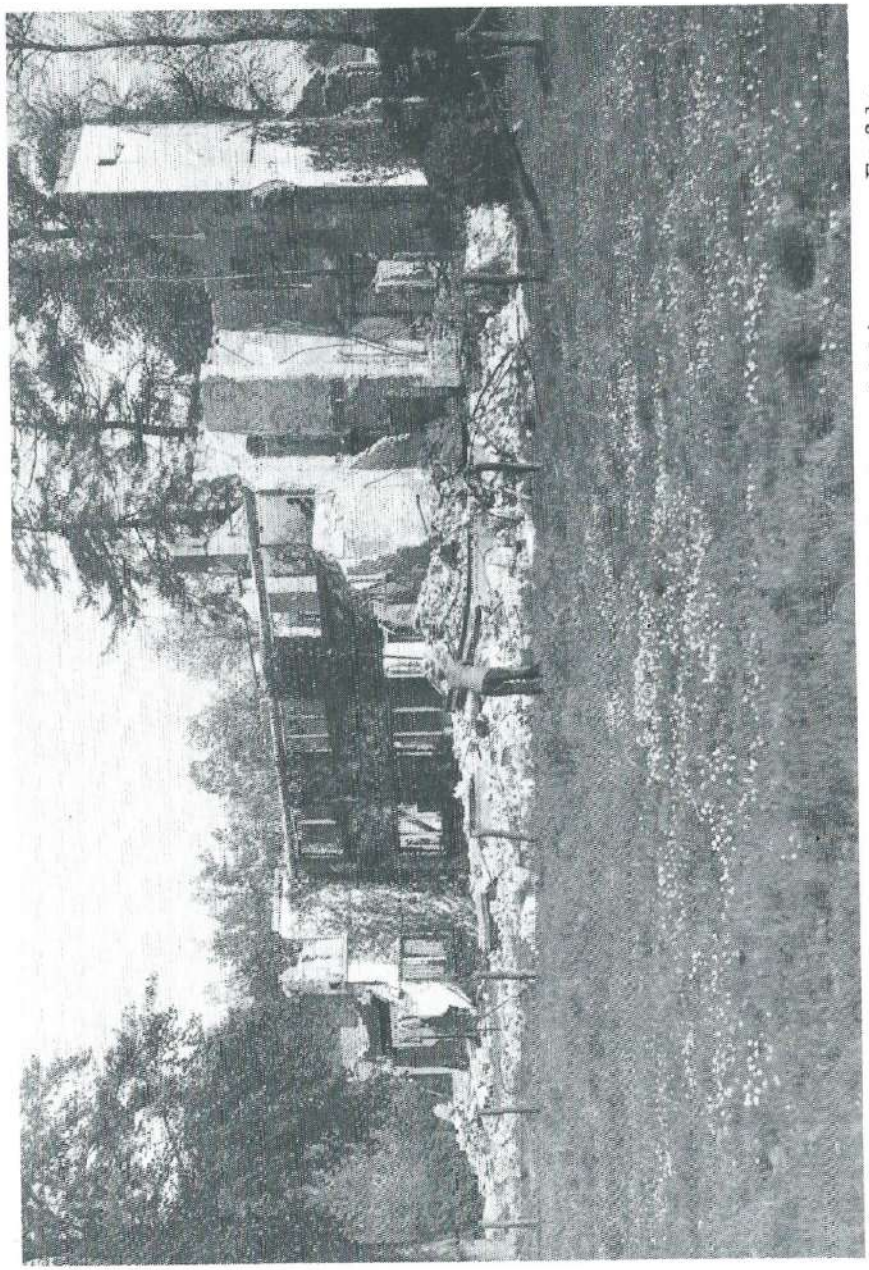

Het Elze te Eefde. Het huis werd bij de bevrijding van Eefde verwoest omdat de Duitsers er hevig verzet boden en de Canadezen toen tanks inzetten.

wording om een nacht te slapen op de frontlijn. Het was toch een tamelijk rustige nacht. Om 4 uur begon het weer en nu richting Zutphen en Gorssel. Met vlammenwerpers werd de tankgracht leeggebrand.

Maar hoe waren we nu bevrijd?
De Duitsers hadden de aanval van de geallieerden verwacht vanuit het Westen en hadden de IJssellinie aangelegd door de Organisatie Todt en een tankgracht gegraven ten Oosten van de rijksweg van Zutphen naar Deventer. Op het allerlaatste moment moesten zij van taktiek veranderen omdat de aanval vanuit het Oosten en Zuiden kwam opzetten. Het Twentekanaal was dus een mogelijke verdedigingslinie.

Op 2 april werd Almen bevrijd en men kwam onze gemeente binnen bij het Holtmark en over de Spitholterbrug. Deze brug werd wel verdedigd en het binnentrekkende Canadese leger maakte hier een stuk veldartillerie buit, doch moesten dit kanon achterlaten. Een officier kwam ons dat 35 jaar later vertellen en meende dat het kanon nog wel in de Berkel zou liggen. Hij moest teleurgesteld worden en dit kanon zal dus niet in hun museum ten toon gesteld kunnen worden. De Spitholterbrug bleef heel en er werd ter versterking een baileybrug overheen gelegd. Zo trok het bevrijdingsleger Almen binnen. De Zuidkant van het kanaal werd door de Duitsers prijs gegeven. Bij het binnentrekken van het bevrijdingsleger gingen burgers van de Bakkersteeg op de vlucht zonder een witte vlag te voeren. Men hield hen voor vluchtende Duitsers en ze werden beschoten. Zo werden de eerste burgers van Almen gedood en gewond door "eigen" vuur. Dood en rouw in het dorp, dat de bevrijding moest vieren met vreugde en smart. Maar zo ging het in alle dorpen.

De troepen trokken via de Bakkersteeg naar het kanaal en trachtten een bruggehoofd te vestigen aan de Noordzijde van het kanaal, wat ook gelukte ten koste van grote verliezen. Bijna 50 manschappen van het geallieerde leger vonden hier de dood. Zij werden tijdelijk begraven in de voortuin van huize het Elger. Naderhand zijn de stoffelijke resten overgebracht naar Holten. De Duitsers probeerden de oprukkende Canadezen tegen te houden en zo ontstonden er hevige geveachten op de Noordkant van het Twentekanaal. Tanks leverden hier slag tussen het station Laren en het oude Harfsen en iets verder Westwaarts nabij het Elze. Uitbreiding van het bruggehoofd aan de Noordzijde van het kanaal was niet meer tegen te houden, maar het ging wel gepaard met het veroveren van boerderij na boerderij. De Duitsers probeerden van iedere boerderij een vesting te maken en daardoor gingen de meeste boerderijen van Oud Harfsen in vlammen op. Mevrouw Winkeldermaat, die op het Wunderink woonde, schreef een treffend dagboek over deze oorlogsdagen waaruit we iets willen overnemen. De boerderij het Wunderink ligt tussen de Harfsensesteeg en de Harfsense Beek in, nabij de boerderijen Ebbink en Ilsink. Het is Paaszaterdag. De familie Winkeldermaat bestaat uit man, vrouw, 1 dochtertje Aaltje (6 jaar) en een oude tante waarvan de man juist op die dag begraven werd. Zij kwamen terug van deze begrafenis en
" toen wij bij Pasman over de brug gingen zagen wij allemaal mannen langs de weg staan en liggen en SS-ers liepen er tussen. Wat is dat toch, zei men. Maar nauwelijks waren we thuis of de buren kwamen de kamer binnen. Johanna, kom eens gauw. Allemaal mannen, ze komen hierheen. Sommige

buren liepen nog met onze fietsen, om die te verstoppen. Jansje en ik gingen achter het huis. Er stonden een paar gewapende SS-ers aan de achterdeur en lieten alle mannen op de deel en een gedeelte in de schuur. Jansje was helemaal over haar toeren en huilde: dat kan niet, dat kan niet, de baas is heel erg ziek. (Dat was waar want Winkeldermaat was heel erg ziek en kon niet van bed af.) Maar de Duitsers duwden haar met de kolf van het geweer terug. Toen iedereen binnen was, ongeveer 260 man, riep hij wel tot stilte daar er een ernstig zieke in huis was. Het bleek een gevangenkamp te zijn onder bewaking van SS-ers en dat ze voor het Canadese leger uit vluchtten. In de kamer teruggekomen kwam Henk naar me toe en zei: Ik blijf hier. Ik zei: dat kan niet, het is veel te gevaarlijk. Ik blijf, zei hij kort. Jullie hebben mij altijd geholpen nu help ik jullie. Alles is nu toch al in de war. De fornuispot hadden de SS-ers buiten laten zetten en vol aardappels gedaan en zo gekookt. Ik denk dat ze die gegeten hebben, maar ik weet het niet, want ondertussen waren er nog 100 Duitse soldaten bijgekomen. Die gingen in de schuur en de andere mannen moesten er nog bij op de deel. Ook kwamen er nog officieren in het woonhuis. Niets was er meer vrij dan de kamer waar Derk ziek lag. Henk, Jansje en ik hebben toen nog gemolken, en ieder van de mannen die maar een busje of schaaltje of wat dan ook kon pakken, kroop achter de koeien en hield dat bij. Iets melk kwam er nog wel in de bus, want de Duitsers wilden ook melk en de officieren hadden gezegd dat ik ze eten klaar moest maken.
Toen begonnen de mannen van het kamp te

ontvluchten. Henk Brummelman was ook bij ons gekomen. De beide Henk's en Joop hielpen ze daarbij. Als de bewakers achter het huis waren deden ze gauw de voordeur open en de deur van de mestvaalt en dan ging er gauw een stel vandoor. Door de tuin,door een doornen haag, door de beek, kletsnat en dan weg. Anderen hadden zich verstopt in het rijtuighok en waren door een heel klein ruitje gevlucht. Hoe het mogelijk was snap je niet, maar in angst kun je veel. Deze vluchtelingen zijn enige jaren later nog eens bij ons geweest.
Toen moest ik bij de SS-ers komen, want ze hadden gemerkt dat er mannen waren ontvlucht en zij stelden mij er voor aansprakelijk. Ik heb wel een uitbrander gehad, maar ik geloof dat ze zelf ook bang waren. Ze hadden ons wel dood kunnen schieten. Wagens met takken gecamoufleerd zetten ze voor ons huis. Vliegtuigen scheerden laag over. Ik was helemaal versuft door alles, zoveel te verwerken op één dag. Elke keer even naar Derk, die daar maar neerlag in zijn kamer, temidden van die chaos, stil, zonder te klagen. Ons dochtertje was altijd maar bij tante, waar ik erg blij om was. Tante paste op haar en dat gaf haar weer wat afleiding. Henk had de koeien nog gevoerd en ik de varkens op de deel. Onder de gevangenen waren mensen uit het Westen, die opgepikt waren terwijl ze wat eten probeerden te verzamelen, boeren die moesten graven en mensen opgepikt uit de kerk. Er waren Russen bij met gebaarde gezichten en kleine spleetoogjes. Er was nog een dokter Borggreve uit Doetinchem. Deze had mij gewaarschuwd dat de gevangenen onder het ongedierte zaten. Het werd nacht en het werd erg onrustig om en in het huis. Er

kwam nog iemand zeggen dat mijn man met paard en wagen mee moest komen, maar dat heb ik wegens zijn ziekte kunnen voorkomen. Eindelijk kwam de morgen. Ik moest overal zijn, bij Derk, bij tante en bij Aaltje. Het vee moest verzorgd worden en op de deel was honger; de Duitse officieren wilden koffie en brood en vroegen om van alles en nog wat. "Cheffie" noemden ze mij. Een niet vriendelijke Duitser zei, wat kijkt dat vrouwtje kwaad en wees op tante. Ik zei: gisteren is haar man begraven en ze heeft verdriet. Een ander keek naar kleine Aaltje. Hij haalde een foto uit zijn zak en liet het me zien. Ook zo'n klein meisje. Toen zei hij: hebt u een grote kom of schaal? Ik gaf hem er een. Hij schepte die vol met suiker en zei: "vor dem kranken mann."
We merkten dat er mensen op zolder lagen. Die hadden zich daar verstopt en hoopten zo achter te blijven als de anderen weer vertrokken. Iemand had me gevraagd of hij de kruiwagen en de bezem mee mocht nemen. Hij had kleren van mijn man gevonden, een kiel en een pet geloof ik en is al werkende ontvlucht.
Die dag was blijkbaar de dag van soldij betalen. Er werd een raam opgeschoven, een tafeltje er voor gezet, dus net een loket. Ik geloof dat ze uit de wijde omtrek hier hun soldij moesten halen, want er kwamen er veel. Ook kregen ze wat suiker. En toen opeens was alles in de war. Alles liep en vloog door elkaar. Er klonken bevelen. Een soldaat kwam hard aanlopen en riep "Cheffie" kom. Een beetje angstig ging ik mee en daar stond achter het huis een oude wagen en 2 mooie paarden voor onze wagen gespannen. Ze beduidden me dat ze de wagen mee wilden nemen. Ik zei,

even aan mijn man vragen, maar meteen riepen ze vort en daar gingen ze. De SS-ers gingen en het spul dat in het voerhok zat ging met hun trekkarren weg. Ik liep gauw naar binnen en daar stond Jansje voor het aanrecht, een pannetje in de ene hand en met de andere hand schepte ze vliegensvlug suiker uit een blik. Het was maar een moment. Voor Derk, zei ze, pannetje weg. Meteen kwam een soldaat binnen draven, pakte het blik, schudde het een paar maal, of hij dacht, er zit niet veel meer in, en weg. Het was toen Eerste Paasdag in de middag (1 april). De rest van de gevangenen werd achtergelaten, maar dat waren er maar ongeveer 60. De anderen waren gevlucht. Twee Rotterdamse mannen hadden stukgelopen voeten en we hebben ze water gehaald, zodat zij zich konden wassen en we hebben ze eten gegeven. Zij zijn toen weggegaan en bij Lamberts, ongeveer 300 meter verder, vonden ze onderdak en mochten ze voorlopig blijven. Later ontmoetten wij ze daar weer. Een zeeman is stilletjes bij ons gebleven en heeft dit ongeveer 2½ maand volgehouden. Even later kwam Henk binnen en zei: De Russen zijn er weer. Die mensen wisten helemaal niet waar ze heen moesten en toen alles weg was, stonden zij weer achter het huis. Henk heeft schoon stro voor hen neergelegd en ze te eten gegeven. Het brood was op, maar gelukkig hadden we nog iets meel en eigengemaakte olie. Dus hebben we ze pap en pannekoeken gegeven. Zeven Russen waren het en nog een Italiaan of Fransman, dat weet ik niet meer. De volgende morgen gingen de laatste gevangenen weg en de meesten hadden onderdak gevonden bij boeren in de omtrek. Het was een bende in huis en we hebben alles zoveel mogelijk opgeruimd; dit was de morgen van Tweede Paasdag; toen we klaar waren werd het vreemd stil.

Derk knapte nog niet op, wat ook geen wonder was. In de namiddag kwamen er een paar Duitse wagens met munitie. Onze buurman, oom Toon Loman, had voor een paar dagen een paard moeten afstaan en nu liep dat paard voor een munitiewagen. Oom Toon had het direkt gezien en probeerde zijn paard terug te krijgen, maar het hielp niet; hij had het nakijken. Dinsdagmorgen viel er een grote granaat naast ons huis maar ontplofte niet. Mijn vader, die juist bij ons kwam, heeft hem weggedragen. Zo nu en dan vielen er granaten en de boerderij 't Asseler is die dag afgebrand. Johannes Bielderman en Henk Brummelman waren ook al bij ons en we hebben Derk in een ledikant op de deel gelegd. Het woonhuis lag op het Zuiden en vandaar kwamen de granaten. Henk O. stelde voor: als jullie nu ook gauw wat beddegoed op de kar leggen, span ik het paard aan en als er dan iets gebeurt leggen we Derk in de kar en kunnen we wegkomen met hem. Ook hadden we messen klaar gelegd om de koeien los te kunnen snijden als dat nodig zou zijn. Oom Toon kwam ook nog even bij ons. Hij had erg te doen met Derk. Steeds meer Duitse soldaten kwamen binnen en deden erg gejaagd. Wij wisten toen niet dat de Canadezen al over het kanaal waren. De Duitsers hadden de bruggen wel laten springen, maar er lag al weer een noodbrug. Toen schreeuwde een Duitser: Der kranke muss weg, denn das Haus wird in Brand geschossen". We waren eerst verdrietig, maar misschien deed hij het wel om Derk te sparen, want de anderen zijn gebleven en daar deden ze niets op uit. Tante en ik zijn met kleine Aaltje binnendoor gelopen naar Lamberts, en Henk met de kar met Derk erop over de weg. Steeds hoorde je granaten gieren en inslaan. De Brummelman's en de Hartgerink's waren al bij

Lamberts in de schuilkelder, maar toen ze Derk zagen komen zeiden ze: Wij gaan wel verderop, blijven jullie maar hier. Zij zijn toen de Enk ingegaan naar Radstake. Wij mochten bij Lamberts in de schuilkelder, maar voor Derk was het te benauwd. Het ging niet en de mannen hebben hem naar bed gedragen en ik heb de gehele nacht bij hem gezeten. De anderen, ook tante en ons dochtertje, waren in de schuilkelder achter het huis. Er waren nog een paar buurjongens gekomen, Gerrit Brummelman en Bernard de bakkersknecht van Hartgerink. Zij hebben nog gauw van een bietenkuil een schuilkelder gemaakt en zo gingen we de nacht in. Mijn man had bijna een week niet geslapen en nu voor het eerst sliep hij de gehele nacht. Dat was een zegen want hij was zich niet bewust van de hel om zich heen. Het zou zijn genezing zijn geweest als het geen oorlog was geweest en hij rustig thuis in bed had kunnen liggen. Maar het hele huis dreunde soms, granaten gierden en sloegen in. Een vreselijke nacht. Om half zes kwamen drie mannen uit de schuilkelder bij ons en zeiden: jullie kunnen daar niet blijven. Het was Jan Lamberts en de beide Rotterdammers uit het strafkamp, die maandag zich bij ons hadden gewassen en gegeten. Ze wikkelden mijn man in dekens en zetten hem op een stoel in de kelder. Ze bleven bij ons. Geweldig was dat. Voor de kogels waren we nu veiliger maar de zolder was van hout en bij granaatinslag zouden we er niet gauw uit gekund hebben. Vreselijk, de Duitse soldaten stonden achter het huis op de schuilkelder waar de familie Lamberts, Braakhekke, tante en Aaltje inzaten en de Canadezen schoten vanaf de harde weg, nog geen 100 meter van ons vandaan. Daar zaten we tussenin. Dat geluid

van het mitrailleurvuur zal ik nooit vergeten.Het maaide maar door, steeds iets harder. Opeens ging de deur open en kwamen Gerrit en Bernard spierwit in de kelder. Een granaat was juist naast hun schuilkelder gevallen, maar het was gelukkig goed afgelopen. Ze bleven toen ook maar bij ons in de kelder. Opeens hoorden we laarzen, we schrokken en Duitse soldaten keken in de kelder, maar gingen weg. Wel zo goed als zeker hebben zij zich overgegeven, want meestal werd het huis in brand gestoken voordat zij zich terugtrokken. Opeens hield het mitrailleurvuur op en zagen we weer mannen, die voor het huis liepen. Toen kwamen de Canadezen binnen met het geweer in de aanslag en doorzochten het huis. Ze gaven de mannen sigaretten en we hebben ze melk te drinken gegeven en toen gingen zij ook weg. We snikten van doorgestane spanning. De anderen kwamen nu ook uit de schuilkelder en we waren weer bij elkaar. Derk werd uit de kelder gebeurd. Wat waren we blij. Maar we vergisten ons. Het fornuis werd aangemaakt en er werd wat gegeten. Zelfs kon Derk weer iets lopen. Het was allemaal zo goed in dit kringetje, maar het was vreselijk als je naar buiten keek. Alles brandde en smeulde en rookte. We meenden dat we bevrijd waren maar het waren slechts voorposten geweest. De Canadezen waren weer terug gegaan naar het Wunderink, onze boerderij, en de Duitsers hadden zich teruggetrokken in de Braakhekkerbulten. Kleine Aaltje moest even naar de w.c. en ik ging met haar mee en toen merkte ik dat de kogels tegen de muur ketsten. Aan drie kanten van ons brandden of smeulden de boerderijen, maar of ons huis er nog stond kon je niet goed zien. Derk zei, ik wil wel graag weten hoe het bij ons huis is

en hoe het vee het er heeft afgebracht. Ik wil proberen om er te komen. Dat kon natuurlijk niet en ik zei dat ik het wel zou doen. Dan ga ik ook mee zei tante en kleine Aaltje wilde ook mee. We gingen met ons drieen op weg, maar er werd direkt op ons geschoten. Het drong eerst nog niet tot ons door dat het om ons te doen was. In de perskuil van Bielderman zaten mannen die ons wenkten terug te gaan. Dat deden we toen ook en daarna zijn er een paar mannen naar Bielderman gegaan. Het bleek dat het Canadezen waren en die vonden dat we nog maar een paar dagen binnen moesten blijven. Ze meenden wel dat ons huis er nog stond, maar Loman brandde toen wel.
Derk had geen rust en 's middags heb ik het nog eens geprobeerd en Jan Lamberts en de twee Rotterdammers gingen mee. Maar nu in de richting Hartgerink, dan waren we niet in het gezicht van de Braakhekkerbulten. Het was allemaal verschrikkelijk. De prachtige molen van Hartgerink was verbrand, het woonhuis, de schuur, de bakkerij, alles. De boerderij van Brummelman ernaast, verder de Groot, Wolsink, De Prins, Hazewinkel, maar verder konden we niet zien. Bij de weg gekomen waren daar Canadezen met telefoondraden aan het leggen. Ze vroegen wat we wilden en de Rotterdammers legden het uit en toen gingen er een paar mee, doorzochten iedere keer een stuk weg en wenkten ons dan dat we verder konden. Ze waren vriendelijk en behulpzaam. Eindelijk waren we thuis. Ons huis stond er nog, 't Ebbink was afgebrand, Bielderman, ter Hogt, Ilsink, Ilbrink, Baltink, 't Haantje, 't Hoentje, Berenpas, alles was weg. In de enk smeulden de resten van de boerderij van Plekkenpol en Beltman en verderop rookte het ook. Ons huis was erg gehavend en zat vol Canadezen, kokswagens op de deel, tanks

voor het huis. In de voorkamer zat de staf. Telefoondraden waren om de vazen van het kabinet gebonden. Bijna alle ruiten kapot en grote gaten in het dak en in de muren. De zijkamer vol puin en kapotte meubels. Toen kwamen Jansje en Henk er aan en namen me mee naar de keuken. Daar zat Albertoom Bielderman wezenloos en versuft. Zachtjes vertelde Henk hoe ze onder het granaatvuur Albertoom zagen lopen. Toen het iets minderde zijn ze er heengegaan en toen hoorden ze dat Johannes dood was, zijn enige zoon. Zijn vrouw was in het begin van de oorlog overleden. Ze namen Albertoom mee naar het Wunderink en hebben later het lichaam van Johannes opgehaald en bij ons op de opkamer gelegd. Het huis was afgebrand. Johannes had er nog iets uit willen halen en was door een granaatscherf getroffen. Hij was ons aller vriend geweest. Ik heb Albertoom iets klaar gemaakt om wat bij te komen, doch hij bleef maar staren, 80 jaar en dan dit grote verdriet. Mijn grootvader was ook op het Wunderink. Hij was dinsdags gekomen nadat vader naar huis was gegaan. Zij waren erg ongerust over ons, vooral ook om Derk. Grootvader heeft met Jansje en de beide Henk's de bevrijding van het Wunderink meegemaakt. Dinsdagsavonds moesten zij van de Duitsers in de kelder en wij zelf waren toen reeds vertrokken naar Lamberts. Er werd hun bevolen dat ze zich stil moesten houden. Er werd vreselijk geschoten die nacht. Voor het huis lag een grote moestuin, aan drie zijden omgeven door een doornenhaag, aan de voorkant ongeveer 60 meter breed, achter 40 meter breed en 40 meter lang. Binnen deze haag hadden de Duitsers allemaal stellingen gegraven. De Russen uit het gevangenkamp waren blijkbaar toch weer opgepikt, want zij moesten helpen graven. De Canadezen lagen achter de beek. Om half

zes 's morgens hield het geschiet plotseling op en overvielen de Canadezen de boerderij en namen ze in bezit. Door de stuk geschoten ramen en gaten in de muren kwamen ze naar binnen. De Duitsers in de boerderij hadden zich overgegeven. Het Ebbink is evenzo in bezit genomen, maar is later weer door de Duitsers in brand geschoten. De Loman's zaten nog in de kelder, toen ze hoorden dat er water gepompt werd. Ze gingen kijken en toen bleek dat de boerderij reeds brandde. Zij zijn toen gevlucht over de beek en hebben zich achter de hoge wal verscholen. Op het Wunderink werden de stalramen stukgeslagen en van daaruit werd Ilsink bestookt en om ongeveer 10 uur begon deze boerderij te branden. Vanaf Hartgerink beschoten de Duitsers het Wunderink. Het huis van Bielderman en van Hartgerink werd met vlammenwerpers in brand gespoten en achter de boerderij werden weer gaten gegraven om te kunnen schuilen voor de tegenaanvallen van terugtrekkende Duitsers.
We hebben nog even bij Albertoom gezeten en terwijl grootvader en Jansje bij hem bleven, zijn Henk en ik naar de koeien gegaan. Er was net een kalfje geboren. Deze koe en nog een paar koeien gemolken en het kalfje wat te drinken gegeven. Toen durfden we niet meer omdat er weer werd geschoten. Huurnink en zijn vrouw waren nog even hier. Toen kwam Ries Korver zeggen dat we allemaal weg moesten. Er zou een granaataanval komen. De andere buren waren reeds op weg naar Almen, zei hij. Ik zei: gaan jullie maar want ik ga straks weer naar Lamberts, waar Derk nog is. Ik liep het huis weer in en ging even op het trapje van de opkamer zitten. Juist toen ik naar buiten wilde gaan viel er een granaat op het huis en het was net of het huis even heen en terug schoof. Ik ging toen voor het

huis staan, want de granaten kwamen van achteren. Voor het huis stonden een paar tanks. Meteen kwamen er een paar Canadezen, of ze medelijden hadden of mij niet vertrouwden bij die tanks,ik weet het niet, maar ze namen me mee naar binnen en midden in het huis heb ik tussen een groepje van die grote mannen gestaan. Ze waren erg vriendelijk. Toen het schieten minder werd kwamen Jansje en de beide Henk's naar me toe en Henk Overmeyer schudde me doorelkaar en riep: ga toch mee, als ze je doodschieten, wat moet Derk dan beginnen?
En zo ben ik gevlucht met hen naar Almen. Er was een weg van ons naar Pasman van 't Ilsink, gemaakt door de tanks en jeeps. Ze maakten dus geen gebruik van de hoek bij ter Hogt en bij het kanaal aangekomen stonden er rijen van mensen uit Harfsen, die allemaal naar Almen vluchtten. We moesten wachten totdat we de noodbrug over mochten. Mensen met kruiwagens met beddegoed, mannen met het allernoodzakelijkste en kinderen op de arm. De familie de Groot, waar de moeder er niet meer was. Marie ter Hogt met de kinderen, waarvan de man en vader in het brandende huis was omgekomen. Het was een droeve stoet, maar toen we over het kanaal waren wisten we niet wat we zagen. Wat een tanks, auto's, jeeps en oorlogsmateriaal. Toen eerst wisten we het goed: daar kan geen Duitser meer tegenop."

Tot zover het verhaal van mevrouw Winkeldermaat. Gelukkig is Derk er ook goed afgekomen, maar het duurde nog drie dagen voordat ze weer kontakt kreeg met haar man en dochtertje.
Wij hebben een gedeelte uit haar dagboek overgenomen om de lezer te tonen, dat er niet alleen vreugdetranen zijn geschreid bij de bevrijding en dat het oude dorp Harfsen aan den lijve heeft ondervonden hoe duur de bevrijding werd betaald. En dan hebben we nog niet gesproken over de vele gewonden, die door de

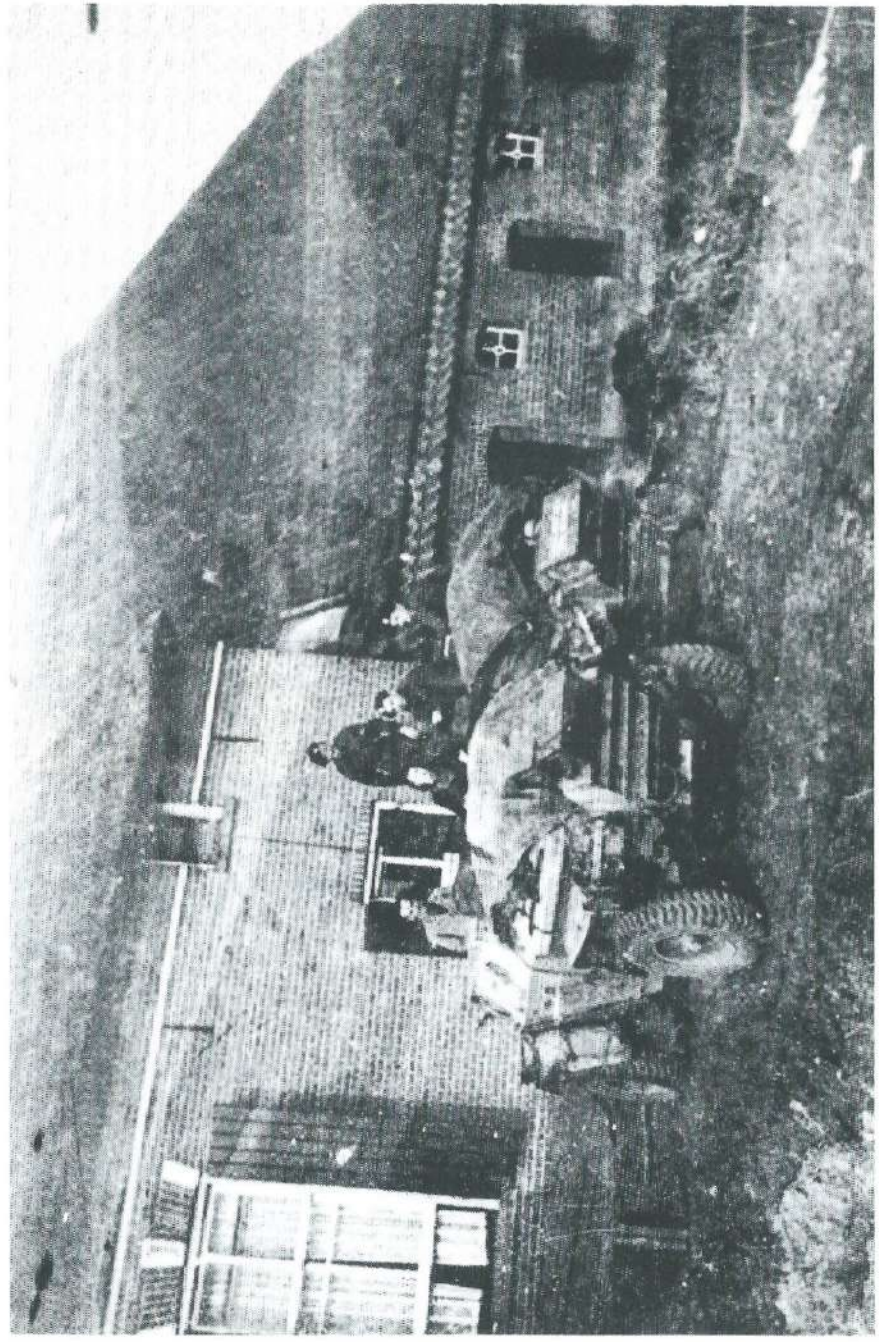

Prinsenhof, Gorssel

Canadezen werden meegenomen en via Duitsland in Nijmegen in de ziekenhuizen werden opgenomen. Ondertussen bleef de familie onkundig over hun welzijn en het heeft soms dagen, weken en zelfs maanden geduurd voor alles weer wat op orde kwam.

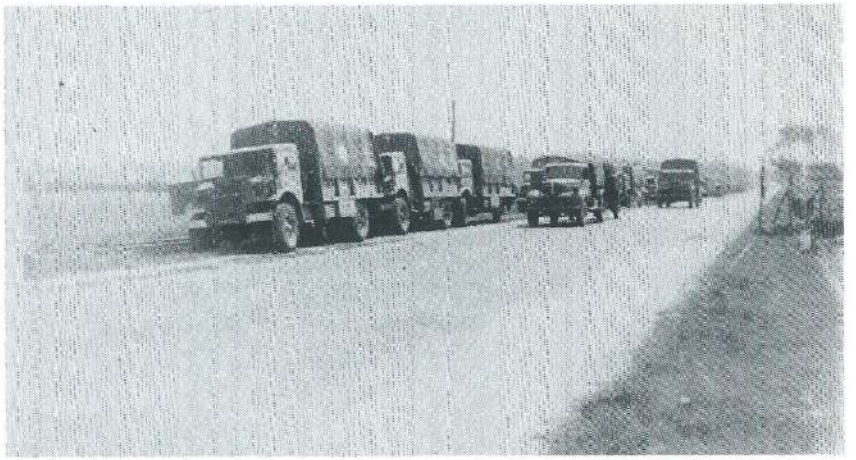

Opmars Canadezen tussen Epse en Koerhuisbeek

Vóór Gemeentehuis Gorssel. Bevrijd

SPANNENDE DAGEN

De belevenissen van de familie Preuter

W.R. Muller

De Heer M. Preuter uit Epse en zijn zoon J. Preuter hebben in een vraaggesprek verteld over hun belevenissen in de eind-fase van de oorlog. Tijdens het oprukken van de Canadezen in hun omgeving hebben zij enkele dagen in grote spanning verkeerd. Wij geven hieronder het relaas van de heer M. Preuter weer dat door zijn zoon telkens werd aangevuld.

Ik woonde in de oorlogstijd met mijn gezin aan de Kapelweg, die toen in Harfsen lag maar nu tot Almen behoort. Wat nu Oude Kapelweg heet was toen de Kapelweg en het nieuwe gedeelte van de Kapelweg bestond nog niet. Zoon J. was aan het einde van de oorlog 12 jaar oud en kan zich het voorgevallene nog zeer goed herinneren.

Ik werkte bij Klosters in Epse en fietste elke dag op en neer totdat in oktober of november de Duitsers mij te pakken kregen en ik voor de O.T. (Org. Todt) in een ploeg van 20 man (in ploeg Wentink) moest werken. Dat betekende onder leiding van een paar oudere Duitsers loopgraven maken langs de IJssel (die bij hoog water toch zouden vollopen, terwijl de Duitsers zelf niet geloofden dat de geallieerden van over de IJssel zouden komen), daarna geschutstrechters graven, met hout bekleden en munitie erin plaatsen, één bij de Mettray en één vóór boerderij Lubberdink. Deze laatste kwam nooit klaar, want het begon toen hard te sneeuwen en we zaten daarna vrijwel de gehele dag te kaarten. Na deze tijd was het bomen zagen in het bos bij Joppe en daarna weer trechters voor granaatwerpers graven in Eefde. Ik ging 's morgens

om 8 uur met de fiets van huis en 's middags om 4 uur waren we vrij. Ik had een fiets met motorwielen gemaakt, die goede dienst heeft gedaan. De Duitsers gaven wel enige betaling voor het werk, soms een stukje worst. Deze situatie heeft geduurd tot aan de bevrijding.

In deze periode was de spanning groeiende. Er kwamen steeds meer V.1's over. Die van Oolde en Harfsen afgeschoten werden vlogen precies over ons huis. Er stond een startbaan bij de Braakhekkeweg, verder één bij de zessprong en ook één bij Joppe. De V.1's waren gericht op Brussel en Antwerpen, naar gezegd werd. Voor ons waren de mislukte V.1's de ergste (naar taxatie 50% van het totaal). Die scheerden vaak over de boerderijen, doken dan naar beneden en richtten vaak enorm veel schade aan. Ik herinner mij dat op een Zondagmorgen een V.1 cirkelde boven Eefde, toen met een spiraal op ons afkwam. Je wist dat als de brandstof op was, het projectiel naar beneden zou komen. Deze is tussen ons huis en Laren ontploft. De knal van die dingen was altijd erg groot en het gat diep.

Ook V.2's kwamen over, van Hellendoorn afgeschoten. Die hoorde je niet, gingen sneller dan het geluid en vlogen ook veel hoger dan de V.1's. Deze laatsten maakten altijd een roffelend geluid.

Enerzijds opwekkender maar anderzijds ook bedreigend waren de vliegtuigen van de geallieerden. Deze namen herhaaldelijk op de spoordijk, ongeveer 500 meter van ons huis af gelegen, treinen onder vuur of bombardeerden de spoordijk zelf om het treinverkeer te stoppen. Begin 1944 is er nog een trein gebombardeerd vol met Rijks-Duitse vrouwen en kinderen, waarbij nogal wat slachtoffers zijn gevallen. We maakten dit van nabij mee.

Ook de sluizen in het Twente-Rijn kanaal hebben het moeten ontgelden en ook de kazerne in Eefde. De sluizen werden een keer in 2 golven gebombardeerd; de eerste bommen kwamen bij de kazerne terecht. Ik herinner mij dat ik met anderen toen bij de sluizen was, na de eerste golf weer op de dijk kroop om te kijken, en bij de tweede golf onder een stapel dikke balken wegschoot, waarna een bom vlakbij een regen van stenen en water over ons heen spoot. Mijn daar opgehangen jasje zat vol met gaten.

Onze levensomstandigheden waren redelijk te noemen. Eten op het platteland was er genoeg, ook hout om te koken. Door toevallige omstandigheden hebben wij zelfs aan kolen geen gebrek gehad. We hadden een schippersgezin in huis en hun schip lag niet ver van de Kapelweg in het Twente-Rijn kanaal, gedeeltelijk onder water, en met nog kolen in het ruim, die gelukkig bereikbaar waren. Met een kar haalden we die er uit, niet zonder risico's overigens, want de geallieerde vliegtuigen hadden het ook op de binnenvaart gemunt. We zijn op een keer bij het halen van kolen door 3 vliegtuigen gespot en aangevallen, die een regen van kogels over het dek sproeiden. We hadden geluk, geen van ons werd geraakt.

Er waren in die tijd veel onderduikers in de streek. Op elke boerderij zat er wel een. Meest jongens die voor de O.T. of voor Duitsland waren opgeroepen en ondergedoken waren. Wij hadden in het bos vlak bij ons huis er ook een, die mijn vrouw elke avond soep bracht zonder dat de kinderen het wisten, maar die deze dagelijkse gang wel vreemd vonden.

N.S.B.ers waren er weinig in de buurt en van deze hebben wij geen last gehad.

Via een radio, die ik verborgen had in een carbidvat en welke gevoed werd door een

accu, kregen wij nieuws, zodat we wel op de hoogte waren van de opmars van de geallieerden.

Al was de hongerwinter bij ons niet direct voelbaar, de vele voedsel-halers en houthalers uit het Westen toonden ons wel hoe erg het daar gesteld was.

Omdat de meelfabrieken niet werkten heb ik voor anderen heel wat molentjes gemaakt voor het vermalen van rogge, zodat men daarmede eigen brood kon bakken. Ik heb zelfs, daar ik een groot roker was, een molentje gemaakt om mijn eigen-teelt tabak te snijden, waarvan ik heel veel plezier heb gehad.

Zo was de toestand toen eindelijk de langverwachte geallieerden in aantocht kwamen. De Canadezen trokken, in maart 1945, over de Rijn, aan deze kant van de IJssel en hun artillerievuur was al van verre te horen, ver voordat zij Almen naderden. De situatie was dreigend maar je groeide er geleidelijk in. Vanuit Almen zelf hoorden we betrekkelijk weinig schieten, alleen mitrailleurvuur, geen geschut. De grote obstakels voor de Canadezen waren het Twente-Rijn kanaal en de evenwijdig daaraan lopende spoordijk. Zoals ik al zei, ons huis lag een 500 meter van de spoordijk af, dus noordelijk van deze. Het lag dicht bij het kerkhof, waaromheen een pad liep. Mijn schoonouders woonden in een huis aan de andere kant van het kerkhof. Ten zuiden daarvan ligt het Wassenaars bos en Meilink bos, die zich uitstrekten tot aan de spoordijk.

Echte stellingen hadden de Duitsers hier niet. Ze zaten in de boerderijen, ook in mijn werkplaats, maar hadden geen geschut staan. Wel mitrailleurs en ze beschikten over grote hoeveelheden Pantservuisten. Transportmiddelen hadden ze niet meer, alleen handkarren, kinderwagens en dergelijke.

Op 1 april waren de Canadezen in Almen en sloegen een Bailey-brug over het kanaal, dicht bij de plaats waar de vernielde oude brug lag. De Duitsers schoten toen van ver af met granaten op de Canadezen, waardoor deze daar bij de brug nogal wat verliezen leden.

De volgende dag rukten zij nog niet over de spoordijk, hielden dus een dag halt en daarvan maakten de Duitsers gebruik om in het Wassenaarsbos en Meilinkbos en in de akkers om ons huis (de rogge stond toen pas enkele centimeters hoog) schutterputten te graven (met walletjes er om heen en met tentzeiltjes afgedekt). Zij hadden ook afgelopen nacht landmijnen vlak bij ons huis gelegd. Ik heb toen met een buurman (Hazewinkel) waarschuwingsbordjes (met doodskop) gemaakt en bij het mijnenveld geplaatst om de Canadezen te waarschuwen voor het gevaar, maar om onverklaarbare reden groeven de Duitsers die dag de landmijnen weer op en voerden deze af.

Die nacht, dus van de 2de april, zochten wij dekking in het bos in een kuil, die wij te voren gemaakt hadden voor alle eventualiteiten en brachten hier de hele nacht door, in afwachting van wat zou gebeuren. 's Morgens bij daglicht zagen we hoe we omringd waren door de Duitsers. Een weinig benijdenswaardige positie; de Canadezen voor ons die we elk moment konden verwachten en de Duitsers om ons heen. Tijd om ons te bezinnen wat te doen kregen we niet, want ineens verschenen Canadese tanks op de spoordijk. Deze staken de spoordijk evenwel niet over om de Kapelweg verder af te rijden, maar sloegen op de spoordijk links af, volgde deze een eindje en opende toen het vuur op de Duitsers en op ons. Het was een daverend geweld. Granaten vlogen over onze hoofden.

Een boom aan de ingang van onze kuil werd getroffen en knapte af als een houtje, waardoor ook onze schuilplaats half instortte. Ons huis werd toen ook getroffen; een granaat sloeg in de achtergevel van de werkplaats en een in het dak van het huis. Je zag de granaten op een rij inslaan eerst vóór, dan in de werkplaats en dan er achter. Aan alle kanten vlogen de pannen van ons dak.

Op handen en voeten, over een afstand van 30 à 40 meter, zijn we toen gekropen naar het huis van mijn schoonouders om daar verder dekking op de deel te zoeken.

Na het tankvuur rukten de stoottroepen (infanteristen) van de Canadezen op om de Duitsers te verdrijven en daarbij zijn nog man tegen man gevechten geleverd. Tenslotte trokken de Duitsers terug, nogal wat doden en gewonden achterlatend. Het eerste contact dat wij met de Canadezen hadden was met twee stoottroepers, met zwartgemaakte gezichten, zwaar bewapend, die ons allereerst vroegen of er nog Duitsers in huis zaten. Toen kwamen er meer Canadezen aanzetten en ook een Rode Kruis soldaat, die Hollands sprak. Hij bleek met een Zeeuwse getrouwd te zijn. Die vertelde ons, wat zich allemaal had afgespeeld. Het was toen de eerste chocolade en goede sigaretten die ik na lange tijd proefde. (Zoon J. kan zich herinneren de eerste witte boterham met jam van de Canadezen te hebben gekregen. Die leek zo wit als papier.)

Het was voor ons de dag van de bevrijding, 3 april, één dag eerder dan Gorssel.

De stoottroepers groeven zich die dag verder in. Ze gebruikten daarbij de vensters en deuren van ons huis, om, met daar weer zand overheen, hun schuttersputjes af te dekken. (Note: de Duitsers lieten hun putjes van boven altijd open.)

De volgende morgen rukten de Canadezen

verder op. Wij zagen ook een lang convooi Dukw's en tanks, die verderop over het kanaal waren gekomen en over de Azinkdijk richting Harfsense beek reden.

Het bos kwam vol te staan met tanks en vrachtwagens (wij hebben hier een paar maanden lang een onderhouds- en reparatieplaats voor carriers gehad).

Ons huis werd door de Canadezen bezet, zo kapot als het was, maar deze trokken gelukkig na enige dagen weer weg, zodat we al vrij gauw met de reparatie ervan konden beginnen.

De Duitsers hebben toen nog getracht stand te houden achter de Harfsense beek en hebben de Canadezen zwaar beschoten. Deze laatsten hebben toen o.m. nog een rookgordijn gelegd en hebben met vlammenwerpers de Duitsers weten te verjagen. Bij de hevige gevechten zijn veel boerderijen aan die kant van de beek in vlammen opgegaan.

Wij hebben ook nog gezien dat de Harfser molen in brand stond, nadat deze, naar wij later hoorden, een paar keer van partij was gewisseld. Wij stonden van verre naar de brand te kijken (de wieken van een molen gaan bij brand draaien omdat de reminrichting door de brand losschiet), toen de Duitsers ineens weer in onze richting begonnen te schieten en wij ijlings dekking moesten zoeken. Toen we weer buiten kwamen was er geen molen meer te zien.

Wij zijn met ons gezin de oorlog en de bevrijdingsdagen doorgekomen met alleen maar materiele schade, die te herstellen was. Anders was het met de vele slachtoffers in Almen, die tijdens de oorlog en de bevrijding zijn omgekomen.

DE BEVRIJDING VAN DE HARFSENSE ENK

L.W. Groot Koerkamp

Woensdagmiddag 4 april 1945, ongeveer half vier, ben ik weer thuis. Lopend en met alleen de bouvier bij me, zien mijn vader en rector Poel me aankomen en ik vertel hun mijn ervaringen. De boerderij is verbrand. Ik heb het er levend afgebracht en mijn ontroering is groot.

Voor een goed begrip, ik woonde in Gorssel maar we hadden ook een boerderij in de Harfsense Enk. Daar woonde H. Schrijver en echtgenote, die bij ons werkte en nu nog aan de Lochemseweg woont. We hadden er koeien en paarden staan en omdat we thuis met meerderen waren ging ik naar Harfsen.

Een ieder die de Harfsense Enk van vroeger nog gekend heeft, weet dat het een mooie enk was. De boerderijen lagen verspreid om de enk en waren bijna allemaal met riet gedekt. Er waren nog verschillende akkermaals heggen en bosjes, die het aanzien van de enk vergrootten. De oorlog was tot nog toe tamelijk rustig verlopen, behalve dan de V 1's. Een startbaan lag aan de rand van de enk in de bossen verscholen en talloze V 1's vielen in de enk met soms nare gevolgen.

Het was ongeveer eind februari - de precieze datum weet ik niet meer - dat de Duitsers met het afschieten stopten. De boeren die onder de baan van de V 1 lagen, gingen weer terug naar de boerderijen; de schade werd hersteld en men boerde weer verder, want het werd voorjaar en er werd geploegd en gezaaid.

Hoe geheel anders is het gelopen. Eerste Paasdag, 1 april 1945, begonnen de Duitsers terug te trekken en het duurde

niet lang of we hadden ze al bij de boerderij, want de paarden moesten eten en drinken en ze wilden een wagen hebben, die ik met hen ruilde voor een andere. Die avond en nacht verliepen tamelijk rustig, maar de volgende morgen (2 april) kwam er een Duitser met zijn geweer in de aanslag en ik moest mee met een paard. Mijn buurman W. Schoolderman evenzo. We moesten naar Blankenberg. De Duitsers waren evenwel met hun paarden en wagens net vertrokken en met moeite zijn we weggekomen, want ze wilden onze paarden houden. Dwars door de bossen zijn we weer naar huis gegaan en daar aangekomen waren er Italianen, Russen en een paar Rotterdammers, die door de Duitsers vooruitgedreven waren en van de Kruisberg bij Doetinchem kwamen. Ze bleven bij ons.

Er waren steeds meer vliegtuigen in de lucht en tegen de avond vielen de eerste granaten aan de andere kant van de enk. De nacht verliep nog tamelijk rustig, en de volgende morgen (3 april) groeven we eenmansgaten. Er waren weer veel geallieerde vliegtuigen en er vielen steeds meer granaten, terwijl we op verschillende plaatsen, richting Almen, branden zagen. Na de middag kwamen de Duitsers met mortieren, die ze achter de boerderij plaatsten. Bij de buurman Schoolderman evenzo. Ze begonnen direct te schieten richting Almen en met een half uur begonnen de Canadezen terug te schieten. Het begon gevaarlijk te worden en we gingen met z'n allen naar Joh. Beltman op de Veldkamp, waar we minder gevaar liepen om te worden getroffen. Tegen de avond werd het steeds erger met het schieten en we gingen in de schuilkelder. Tussen het schieten door gingen de buurman en ik door het gemeentebos om te zien of de mortieren weg waren, want we

kregen zorg om het vee. Maar het was te gevaarlijk en we kwamen heelhuids weer bij de schuilkelder aan. In de buurt van de Harfsense Beek werd hevig gevochten en over en weer hoorde je de mitrailleurs. De hele nacht sliepen we niet en we verlangden er naar dat het licht werd. 's Morgens (4 april) gingen verschillende boerderijen in vlammen op o.a. Haantje, Hoentje, Leunk, Ilsink, Ebbink, smid ter Hogt, Ilbrink, Plekkenpol, en ik zag de molen van Hartgerink de lucht ingaan. De Duitsers begonnen terug te trekken en ze kwamen op ons aan. De boerderij van H.J. Beltman werd aangestoken, toen volgde de boerderij Groot Mensink en 't Velder. Ik wou er naar toe om het vee te redden, want ik hoorde de koeien bij de buren loeien omdat ze levend verbrandden. Op 't Velder waren de touwen van het vee doorgesneden en ze liepen om het huis. Er waren verschillende getroffen door de granaten en de paarden vonden we later verbrand in de stal. Ik moest bij de commandant komen. "Pas op wanneer je terugloopt, anders wordt je neer geschoten" was zijn bevel en ik kreeg een trap. Ik ging terug richting Gorsselse heide waar ik de anderen weer terug zag. Er was niets meer te redden en ik ging naar Gorssel terug, waar ik tegen half vier aankwam.

Nog geen uur later werd 't Amelte gebombardeerd, waarbij verscheidene doden vielen, o.a. E. Wiemerink, gemeenteraadslid. Zijn laatste woorden waren "De toekomst is aan de jeugd". Mijn broer Wim was er bij. Hij was bij de B.B.

Donderdag 5 april was het angstig stil in Gorssel; ik ben nog naar het dorp geweest voor brood. Je zag bijna niemand,

iedereen zat in de kelder.

Vrijdagmorgen 6 april rolden de eerste tanks Gorssel binnen en de infanteristen liepen door de sloot langs de weg. We waren bevrijd, maar de situatie bleef gevaarlijk vanwege de Duitse granaten, die van de overkant van de IJssel afgeschoten werden. Er zijn toen nog verscheidene mensen omgekomen.

Na de middag van 6 april zijn we op de fiets naar Harfsen gegaan om te kijken, wat er overgebleven was. Het was een troosteloos gezicht. Overal zag je de verbrande paarden en koeien nog in de stallen liggen en de kalveren ernaast. De meeste boeren waren alles kwijt. De mooie Harfsense enk was verwoest.

Een week later, woensdag 11 april, gingen de Canadezen de IJssel over. 's Middags wisten we het dat ze om 4 uur de aanval zouden inzetten. Om ± 2 uur werden de mistpotten door de jeeps uitgezet op de waarden en er vormde zich een dichte mist van ongeveer 10 meter hoog. Om ± 4 uur begonnen tientallen kanonnen te schieten en met een verrekijker zagen we ze inslaan op slot Nijenbeek. De tanks gingen op de IJssel aan. Mijn broer en ik wilden er meer van zien en we liepen door de loopgraven richting IJssel. We zagen amphibietanks de Kleiweg oprijden en via het weiland Ezemansblok gingen ze door de IJssel. Aan de overkant gingen de kleppen los en rolden de kleinere gevechtstanks er uit. We zijn er niet lang geweest, het werd gevaarlijk vanwege de Duitse granaten.
's Nachts werd de brug bij de Houtwal gelegd en met enorm veel materiaal gingen de Canadezen de IJssel over.

We waren weer vrij en dankbaar dat we nog leefden.

STARTBAAN VAN WONDERWAPEN WERD GESTOLEN

"BIBBERGELD" VOOR HAVENARBEIDERS

Willy H. Heitling

Veertig jaar geleden vonden allerlei belangrijke gebeurtenissen plaats, met de bevrijding in 1945 als belangrijkste herinneringspunt. Als u van statistieken houdt kunt u het gewicht van bevrijdingsdag meten als u de volgende zomer begint een jaar lang in de kranten de aankondigingen te lezen van mensen die veertig jaar zijn getrouwd. Vervolgens vergelijkt u dan de uitkomst van uw gereken met het aantal in een normaal jaar.

Eerst krijgen we nog de herinneringen aan de hel van de laatste oorlogswinter. En in die periode de nare nasmaak van het gesukkel met de Duitse V I, Vergeltungswaffe Nr. 1. De Duitse propaganda beweerde dat men met dit geheime wapen iedere vijand zou kunnen vernietigen. Toen de primitieve raketten boven onze gemeente sputterend het luchtruim kozen (en nogal dikwijls terugvielen) moest ook de grootste pessimist toegeven dat de Duitsers geen behoorlijk materiaal meer hadden.

Deze "vergelding" was al begonnen in juni 1944. De Wehrmacht ging toen deze ronkende apparaten lanceren van bases in Noord-Frankrijk. Toen de Duitsers daar werden verjaagd kwamen wij aan de beurt. In deze omgeving werden vijftien startbanen aangelegd en enkele reservebanen. Dat gebeurde in vier groepen, namelijk in Nieuw-Heeten, Laren G., Wierden/Rijssen en Almelo. De groep Laren bestond uit vier

banen. Een stond er in Oolde, een in Harfsen bij de Braakhekkeweg, een te Joppe en een bij de Zessprong. Aan de startbaan te Joppe hebben we naast het laatste stuk Dortherdijk, vlak bij de Joppelaan, er het parkeerterreintje aan overgehouden dat wandelaars in de bossen van Joppe graag gebruiken. Van de "Abschussrampe" aan de Dortherdijk bij de Zessprong is ook nogal wat beton over, aan de kant van de Zessprong, maar enkele honderden meters dichter bij Eefde.

Op 16 december 1944 begon in de vroege, donkere ochtend het doffe razen van raketten. Ze leken in de lucht op kleine vliegtuigjes die in brand stonden. Er kwam een flinke vlam achteruit. Ze bruldden zo hard, dat bij menigeen de kopjes van tafel trilden.

Ze vlogen in de richting Zutphen want ze waren bedoeld voor Antwerpen. Daar moesten ze de geallieerde aanvoer belemmeren. De Antwerpse havenarbeiders kregen een gevarenpremie. Die noemden ze daar bibbergeld. Tegen het einde van de oorlog waren de geallieerden zo ver, dat ze 95% van deze projectielen konden neerschieten voor ze hun doel hadden bereikt. Men heeft er ook nog mee op Luik geschoten. Naar Londen gingen "onze" V-1 raketten niet.

Het overvliegen van zo'n gevaarlijk ding was een spannende zaak. Je moest blijven luisteren tot hij goed voorbij was. Als hij bleef ronken ging alles goed. Maar als hij plotseling zweeg klonk even later de ontploffing. Ze waren vrij zwaar. Een blokje van twee of drie woningen werd zonder meer van de aardbodem weggevaagd. Er zijn heel wat slachtoffers gevallen, onder andere in Eerbeek (een school) in Warnsveld en in Zutphen. Ook in onze

gemeente zijn er heel wat neergekomen. Sommige tuimelden vlak voor de startbaan al omlaag. Tussen de Voorst en Warken haalde het Duitse luchtafweergeschut er een omlaag, die scheef in de lucht hing en dus maar steeds rondjes draaide. Er waren er heel wat die de koers kwijtraakten. Op 26 maart 1945 ontploften er drie ontijdig. Twee dagen later viel er een bij de molen in Warnsveld. Dat kostte elf levens. Men heeft er de laatste jaren heel wat opgeruimd, maar het is de vraag of ze al allemaal de grond uit zijn.

De enorme ijzeren staven vervielen na de bevrijding aan de staat, als "vijandelijk vermogen". De startbaan te Joppe is gestolen. Men heeft er een dag lang hard aan moeten werken om het in die tijd kostbare ijzer met snijbranders klein te krijgen. Vervolgens reden de dieven het op een vrachtauto weg, de schaarse voorbijgangers minzaam groetend.

DE BEVRIJDING VAN GORSSEL

Een bericht van J. de Graaf, eertijds Gemeente-Secretaris, aan verwanten/vrienden.

Zondag 8 April 1945.

Beste Vier!

Even een paar regeltjes om Jullie te melden, dat de heele gemeente Gorssel van Duitschers gezuiverd is. Gode zij dank! Wat hebben we angstige dagen achter den rug. Den eersten Paaschdag merkte men aan alles dat er iets ernstigs op til was. Donderdagmiddag verschenen van den Lochemschen kant de geallieerde voorposten en den volgenden dag kwamen de eigenlijke troepen om Eefde, na straatgevechten, vrij te maken. Vrijdag ging het verder in de richting Deventer om het overige deel der gemeente te zuiveren. Hedenmorgen is Zutphen gevallen, en momenteel wordt in Deventer nog gevochten. We hebben juist een week in den kelder geslapen, zoo goed en kwaad zulks ging. Een twintigtal boerderijen en woonhuizen, alsmede twee molens zijn afgebrand en een zevental dooden zijn te betreuren. Alle bruggen in de drie spoorlijnen, over het kanaal en den Berkel alsmede de sluis werden op het allerlaatste nippertje door de Duitschers opgeblazen. Op een paar honderd meter van ons ging de benzineopslagplaats de lucht in. Wat een troosteloozen aanblik biedt onze eens zoo fraaie gemeente Gorssel nu. Een en al verwoesting! Ook ons huis heeft het nogmaals moeten ontgelden. In dat van onze kwartiergevers is geen venster meer heel. In onze woonkamer nog een halve en in de slaapkamer anderhalve ruit, zoodat we thans volop frissche lucht genieten. Wat een angst als dat zware

geschut losbrandt en de granaten, ook des nachts, door de lucht gieren! Gisteren werden van hier uit deze projectielen afgevuurd op de stellingen aan de overzijde van den Ysel.....

J. Uenk, Ericalaan 26, Harfsen
en als adviseur treedt op de heer
J. Eefting, archivaris gemeentehuis Gorssel

De redactiecommissie bestaat uit de leden:
Voorzitter: A.Hoekstra, Pikeursbaan 5, Gorssel
Leden: W.R.Muller, Lochemseweg 50, Epse
N.Kuik , het Wilgert 8, Epse

De vereniging kent leden en begunstigers.
De statuten en het register van leden en begunstigers liggen ter inzage bij de secretaris.
Het lidmaatschap bedraagt f 25,- per jaar per gezin.
Aanmelding voor het lidmaatschap kan geschieden bij de secretaris. Een lid kan zijn lidmaatschap eventueel opzeggen aan het einde van het verenigingsjaar met een opzegtermijn van 4 weken. Het verenigingsjaar loopt van 1 jan. - 31 dec.
Betaling van lidmaatschapsgeld of giften van begunstigers kan geschieden op rekening van de vereniging 3014.05.611 bij de Rabobank, Almen of op de postrekening van deze bank Nr. 874220.
Ons Markenboek wordt kosteloos aan leden en begunstigers toegezonden. Losse nummers zijn verkrijgbaar bij de secretaris à f 10,- per nummer.
Publicatie of overname van artikelen, geheel of gedeeltelijk, is alleen toegestaan met schriftelijke toestemming van de Voorzitter van de Redactie Commissie.
Gelieve bijdragen aan Ons Markenboek te zenden aan een der leden van de Redactie Commissie, getypt, met grote regelafstand, en op één zijde van het papier, zo mogelijk met foto's. Men wordt verzocht zowel de naam van de schrijver als de bronnen, waaruit men geput heeft, te vermelden. Gewezen wordt op mogelijke auteursrechten bij het overnemen van artikelen uit bladen, tijdschriften etc. of gedeelten van boeken.
Getracht zal worden Ons Markenboek 4 x per jaar te doen verschijnen.